

Tomašančanin Mathias Leh (1937. – 1994.), najznamenitiji brazilski Podunavski Nijemac

UDK 929 Leh

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

Vladimir Geiger

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Među tomašanačkim Nijemcima nekoliko je njih svojim radom i djelima postalo zaslužno i znamenito i u zavičaju, ali i drugdje u svijetu. U višemilijunskoj zajednici Podunavskih Nijemaca raseljenoj po Europi, ponajprije u Njemačkoj i Austriji, i drugdje po svijetu, ponajprije u Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama, Argentini, Paragvaju, Brazilu i Australiji, najpoznatiji je tomašanački Nijemac Mathias Leh (Tomašanci, Gorjani, Đakovo, 1937. – Vitória – Entre Rios, Guarapuava, Paraná, Brazil, 1994.). U Tomašancima i zavičaju Mathias Leh nepoznat je ili su pak za njega čuli tek malobrojni poznavatelji povijesti Nijemaca Đakovštine. I vjerojatno nema Podunavskog Nijemca koji ako nešto zna o novijoj povijesti svoje etničke zajednice, nije čuo za Mathiasa Leha koji je svojim djelovanjem u podunavskošvapskoj zajednici u Brazilu postao najistaknutiji brazilski Podunavski Nijemac, a i jedan od najistaknutijih u svjetskoj podunavskošvapskoj zajednici.

Ključne riječi: Tomašanci, Slavonija, Nijemci (Podunavske Švabe), Brazil, Entre Rios (Guarapuava, Paraná), Mathias Leh.

Nijemci u Tomašancima

Njemačka prisutnost u Slavoniji i Đakovštini uvjetovana je migracijskim kretanjima viška stanovništva u njihovu zavičaju i ponajprije gospodarskim razlozima. Doseljavanje Nijemaca u Đakovštinu, pa i u Tomašance, u razdoblju je napose njemačkog naseljavanja Slavonije od sredine 50-ih godina 19. stoljeća sve do njegova kraja i početka 20. stoljeća, ponajprije iz postojećih njemačkih naseobina u južnoj Bačkoj, ali i drugih područja Podunavlja otprije naseljenih Nijemcima. Nijemci nisu ušli u sva sela Đakovštine, ali mnoga se prije hrvatska sela preobražavaju u mješovita, katkad s natpolovičnom njemačkom većinom, poput Tomašanaca. To razdoblje njemačkog naseljavanja u Slavoniju, Đakovštinu, a i Tomašance, u znatnoj je mjeri odredilo etnički, gospodarski, kulturni i politički život i odnose u nadolazećim vremenima. Doseljeni Nijemci su, kao i drugdje u Slavoniji, i Đakovštini, i u Tomašancima imali velik utjecaj i ostavili su znatne tragove na svekolike oblike življenja koji su zamjetni i do naših dana. Prisutnost Nijemaca od početka njihova naseljavanja do njihova „nestanka” potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, umnogome je odredilo i povijest sela Tomašanaca. O Nijemcima u Tomašancima postoji opsežna znanstvena i publicistička literatura, koja donosi raznolike i mnogobrojne podatke. Mnogobrojni su i objavljeni i neobjavljeni pisani i slikovni izvori, i u našim i stranim arhivima i muzejima te i u privatnim zbirkama.¹ To omogućuje i sustavnije i slojevitije sagledavanje te razumijevanje povijesti Tomašanaca od sredine 19. do sredine 20. stoljeća.

Znameniti, zaslužni i spomena vrijedni tomašanački Nijemci

Među tomašanačkim Nijemcima nekoliko je njih svojim djelima i radom postalo zaslužno i znamenito i u zavičaju, ali i drugdje u svijetu. Među malobrojnijim tomašanačkim Nijemcima koji su ostali u domovini nedvojbeno je u zavičaju najpoznatiji isusovac pater Petar Galauner (Tomašanci, 1929.).² No

1 Usp. Josef WERNI, Konrad REIBER, Josef EDER, *Heimatsbuch Tomaschanzi – Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart, 1974.; Mirko MARKOVIĆ, „Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine”, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. 47, Zagreb, 1977., str. 5–126. te Vladimir GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, 2001. I ondje navedeni izvori i literatura.

2 Usp. J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatsbuch Tomaschanzi – Gorjani.*, str. 155. te Petar

neizostavno je spomenuti i redovnice, Milosrdne sestre sv. Križa iz Tomašanaca: Marija Hengl (sestra Valburga) (1904. – 1982.) Ana Galauner (sestra Valezija) (1909. – 1993.), Marija Galauner (sestra Pelikana) (1913. – 1994.).³ – U povijesti pak Tomašanaca, Đakovštine i Slavonije, nezaobilazan je u povjesnici o Boži Matijeviću – Crvenom Boži i Jovi Stanisavljeviću – Čarugi zemljoradnik Stefan Milla (Bački Brestovac, 1877. – Tomašanci, 1930.).⁴ Katolički svećenik Josef Werni (Tomašanci, 1914. – Kirchdorf/Inn, Austrija, 1986.)⁵ i učitelji Konrad Reiber (Kula, Bačka, 1920. – Nackenheim, Stuttgart, ?)⁶ i napose Josef Eder (Tomašanci, 1924. – Sindelfingen, 2021.)⁷ niz godina bili su posebno djelatni u očuvanja uspomena iseljenih gorjanskih i tomašanačkih te ivanovačkih Nijemaca na „stari zavičaj”, i koji su osnovali i vodili Domovinsku mjesnu zajednicu – *Heimatortsgemeinschaft Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*, i organizirali zavičajne skupove – *Heimattreffene* u Republici Austriji i SR Njemačkoj, izdavali zavičajna pisma – *Heimatbrief (für) Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi* te naposljetku prikupili mnogobrojno

Galauner, https://hr.wikipedia.org/wiki/Petar_Galauner i Mile LJUBIČIĆ, „Dijamantni jubilej p. Petra Galaunera: „Život posvećen Bogu i bratu čovjeku”, <https://www.radiodjakovo.hr/2017/08/dijamantni-jubilej-patera-petra-galaunera-zivot-posvecen-bogu-i-bratu-covjeku/> i Svjetlana ĐURAN, „Od Krista pozvani. Što je p. Galauner rekao Papi Franji u Sarajevu?”, <https://hkm.hr/vjera/od-krista-pozvani/sto-je-p-galauner-rekao-papi-franji-u-sarajevu/> te i *Tomašanci*, <https://hr.m.wikipedia.org/wiki/Toma%C5%A1anci>. U natuknici hrvatske Wikipedije p. Galauner je jedini Tomašančanin naveden pod „Poznate osobe”. – Znakovito je da pod „Poznate osobe” nije naveden ni Božo Matijević – Crveni Božo (1894. – 1920.).

- 3 Usp. J. WERNI, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, 155., 164., 188. i *U svjetlu Križa očekuju dan uskrsnuća. Nekrolozi sestara sv. Križa (1980. – 2004.)*, prir. S. Marija Stela Filipović, Đakovo, 2006., 59–60., 384–385., 411–413. I ondje navedena literatura.
- 4 Usp. J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 64. i V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, str. 91–92. I ondje navedena literatura.
- 5 Usp. J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 164.; „Der Gang zum Friedhof”, *Heimatbrief Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*, Nr. 45, Sindelfingen – Maichingen, [Advent 1986.], str. 1.; Josef EDER, „Tomaschanzer trauern um ihre Toten. Pfr. Josef Werni und andere Landsleute haben uns für immer verlassen”, *Der Donauschwabe* (Aalen, 14. Dezember 1986.), str. 6.; Antun JARM, *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine*, Đakovo, 2003., str. 233. i Antun JARM, *Pribrojeni zboru mučenika, Svećenici Đakovačke Srijemske biskupije svjedoci i žrtve u vrijeme i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata*, Đakovo, 2007., str. 105–107.
- 6 Usp. J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 161.
- 7 Usp. J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 158. i „Gedenkseite für Josef Eder”, <https://www.gemeinsam-gedenken.de/gedenken/detail/josef-eder/>.

pisano i slikovno gradivo i objavili 1974. godine zavičajnu knjigu *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*.

No, u višemilijunskoj zajednici Podunavskih Švaba raseljenoj po Europi, ponajprije u Njemačkoj i Austriji, i drugdje po svijetu, ponajprije u Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama, Argentini, Paragvaju, Brazilu i Australiji, najpoznatiji je tomašanački Nijemac Mathias⁸ Leh (Tomašanci, Gorjani, Đakovo, 1937. – Vitória – Entre Rios, Guarapuava, Paraná, Brazil, 1994.). U Tomašancima i zavičaju Mathias Leh nepoznat je ili su pak za njega čuli tek malobrojni poznavatelji povijesti Nijemaca Đakovštine. A vjerojatno nema Podunavskog Nijemca koji ako nešto zna o novijoj povijesti svoje etničke zajednice, nije čuo za Mathiasa Leha koji je svojim djelovanjem u podunavskošvapskoj zajednici u Brazilu⁹ postao najistaknutiji brazilski Podunavski Nijemac, a i jedan od najistaknutijih u svjetskoj podunavskošvapskoj zajednici. Treba istaknuti, svi ozbiljniji publicistički i historiografski prikazi povijesti Podunavskih Švaba¹⁰, napose onih naseljenih

8 Ponegdje u izvorima i literaturi naveden je kao Matthias, a on sâm uvijek se je potpisivao Mathias.

9 O Podunavskim Nijemcima (Švabama) u Brazilu, i njihovim naseobinama u Entre Riosu, Guarapuava, Paraná, mnogobrojna je literatura. Najuputnije konzultirati: Max FRÖSCH, *Guarapuava – Brasilien*, Freilassing, [1958.]; Josef GAPPMAIER, *Die Siedlung der Donauschwaben in Paraná – Brasilien 1951 – 1981*, Guarapuava – Paraná, [1981.]; Anton HOCHGATTERER, *Entre Rios. Donauschwäbische Siedlung in Südbrasilien*, Salzburg, 1986.; Juliana Carolina TEIXEIRA, „Memórias Suábicas: o processo de colonização em Entre Rios – PR”, *Revista Percurso*, vol. 2, No. 1, Maringá, 2010., str. 3–24.; Stefan TEPPERT, „Die donauschwäbische Siedlung Entre Rios in Brasilien”, [https://www.yumpu.com/de/document/read/21194647/stefan-teppertpdf-donauschwabische-kulturstiftung- ili Stefan TEPPERT, „The Danube Swabian Settlement of Entre Rios in Brazil”](https://www.yumpu.com/de/document/read/21194647/stefan-teppertpdf-donauschwabische-kulturstiftung-ili-Stefan-TEPPERT,„The-Danube-Swabian-Settlement-of-Entre-Rios-in-Brazil”), https://www.dvvh.org/dta/brazil/entre_rios/DS_Settlement_Entre_Rios~Teppert.htm i *Entre Rios (Guarapuava)*, [https://de.m.wikipedia.org/wiki/Entre_Rios_\(Guarapuava\)](https://de.m.wikipedia.org/wiki/Entre_Rios_(Guarapuava)) te i Rosina SPIESS, Cristiana SPIESS, Walter SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, [Entre Rios, Guarapuava – Rastatt, 1998.].

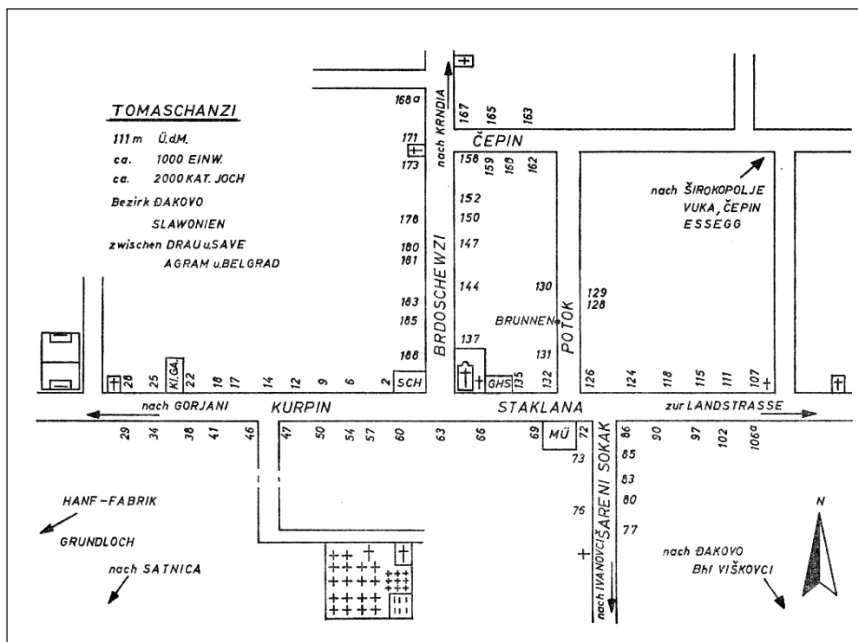
10 Usp. primjerice: Valentin OBERKERSCH, *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Südosteuropa*, Stuttgart, 1989.; Josef Volkmar SENZ, *Geschichte der Donauschwaben. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wien – München, 1993.

u Brazilu¹¹, neizostavno spominju djelovanje i zasluge Tomašančanina Mathiasa Leha.

Mathias Leh

Mathias Leh rođen je 9. ožujka 1937. u Tomašancima, kao najmlađe dijete zemljoradnika Mathiasa Leha (rođ. 1903. u Tomašancima) i Viktorije rođ. Scherer (rođ. 1910. u Gorjanima). Imao je stariju braću Philippa (rođ. 1927.) i Thomasa (rođ. 1929.), a sestra Theresia umrla je nakon rođenja 1932. godine.¹² Lehovi su živjeli u dijelu sela zvanom Kurpin, na kućnom broju 50.¹³

-
- 11 Usp. primjerice: Josef GAPPMAIER, *Die Siedlung der Donauschwaben in Paraná – Brasilien 1951 – 1981*, Guarapuava – Paraná, [1981.]; Anton HOCHGATTERER, *Entre Rios. Donauschwäbische Siedlung in Südbrasilien*, Salzburg, 1986.; Karl ILG, „Das Deutschtum in Brasilien,” u: *Broschüre zur Ausstellung. „Entre Rios – Donauschwäbische Siedlung in Brasilien”*, Red. Stefan TEPPERT, Sindelfingen, 1989., str. 11–22.; Jakob LICHTENBERGER, „Entre Rios in Brasilien Vorwiegend eine Leistung der Siedler aus Syrmien und Slawonien”, u: *Broschüre zur Ausstellung. „Entre Rios – Donauschwäbische Siedlung in Brasilien”* Red. Stefan TEPPERT, Sindelfingen, 1989., str. 34–38.; Stefan TEPPERT, „Donauschwabendörfer von Entre Rios in Brasilien”, u: Christian Ludwig BRÜCKER, *Donauschwaben in Nordamerika, in Südamerika und in Australien*, München – Sindelfingen, 1990., str. 189–196. ili Stefan TEPPERT, „Donauschwabendörfer von Entre Rios in Brasilien”, u: *Geschichte, Gegenwart und Kultur der Donauschwaben*, Heft 1, Sindelfingen, 1991., str. 71–82. i S. TEPPERT, „Die Donauschwäbische Siedlung Entre Rios in Brasilien”, <https://www.yumpu.com/de/document/read/21194647/stefan-teppertpdf-donauschwabische-kulturstiftung-ili-s-teppert-„The-Danube-Swabian-Settlement-of-Entre-Rios-in-Brazil”>, https://www.dvvh.org/dta/brazil/entre_rios/DS_Settlement_Entre-Rios~Teppert.htm.
- 12 Usp. J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatabuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 156–157.; Rosina SPIESS, Cristiana SPIESS, Walter SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, [Entre Rios, Guarapuava – Rastatt, 1998.], str. 192. i Paulo ESTECHE, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, Lagoa, 2013., str. 53., 55., 61. ili Paulo ESTECHE, *Mathias Leh. Ein Blick in die Zukunft*, Lagoa, 2021., str. 53., 55., 61.
- 13 Usp. J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatabuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 146–147., 156–157.

Izvor: Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder, Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien, Ruit bei Stuttgart, 1974., str. 146.

Tomašanci, dio sela pod nazivom Kurpin, gdje je Mathias Leh proveo najranije djetinjstvo.

Izvor: Mirko Marković, „Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine“, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. 47, Zagreb, 1977., s. p.

*Tomašanci – Mathias Leh u naručju
svoje majke Viktorije.*

Izvor: Paulo Esteche, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, Lagoa, 2013., str. 58.

Paulo Esteche, *Mathias Leh. Ein Blick in die Zukunft*, Lagoa, 2021., str. 58.

Obitelj Leh u Tomašance je doselila 90-ih godina 19. stoljeća iz sela Filipova (danas: Bački Gračac, u općini Odžaci u zapadnobačkom okrugu u Vojvodini)¹⁴ u južnoj Bačkoj.¹⁵ U Bačku, u Filipovo, doselio je početkom druge polovice 18. stoljeća predak tomašanačkih Leha, Valentin Leh, (rođ. 1737.) iz sela Rittershofena u Alzasu (Nieder-Elsaß) (od 2015. godine Département Bas-Rhin, Region Grand Est)¹⁶, u vrijeme njemačke kolonizacije Podunavlja i Panonije.¹⁷

Mathias Leh (rođ. 1903.), otac Mathiasa Leha (rođ. 1937.), opisao je 1984. godine, kazujući podunavskošvapskim dijalektom, „tomašanačkim

14 Usp. *Bački Gračac*, https://en.wikipedia.org/wiki/Bački_Gračac.

15 Usp. J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 59. i 156.; M. MARKOVIĆ, „Selo Tomašanci kraj Đakova”, str. 54. i P. ESTECHE, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, str. 53., 55. ili P. ESTECHE, *Mathias Leh. Ein Blick in die Zukunft*, str. 53., 55.

16 Usp. *Rittershoffen*, <https://de.wikipedia.org/wiki/Rittershoffen>.

17 Usp. Johann PERTSCHI, *Ortssippenbuch Filipowa in der Batschka (Philippowa, Szentfilöp, Filipovo, ab 1946 Backi Gracac) 1763 – 1945, * Geburten, oo Heiraten, + Sterbefälle, Kriegs- und Lageropfer, spätere Sterbefälle bis 2004.*, 2. verbesserte Auflage, Wernau, [2005.], str. 592., <https://filipowa.at/ortssippenbuch>; J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 156. i P. ESTECHE, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, str. 53. i 55. ili P. ESTECHE, *Mathias Leh. Ein Blick in die Zukunft*, str. 53. i 55.

njemačkim”, svoju obitelj i život u Tomašancima, kao i suživot sa sumještanima Hrvatima i drugima te kakva je bila sudbina obitelji Leh: izbjeglištvo iz zavičaja potkraj 1944. u Austriju, u Štajersku, i 1951. godine iseljavanje obitelji za Brazil.¹⁸ I Mathias Leh (rođ. 1937.) najprije je u zavičaju kao dijete naučio i uz „šokački” (hrvatski) govorio „tomašanački njemački”. U Tomašancima je kao šestogodišnjak Mathias započeo školovanje, u njemačkom školskom odjeljenju.¹⁹

Kuća obitelji Leh u Tomašancima, u Kurpinu, u kojoj je rođen i najranije djetinjstvo proveo Mathias Leh. Obitelj Leh u Tomašancima – Mathias kao dječak stoji uz majku Viktoriju, dolje lijevo.

Izvor: Paulo Esteche, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, Lagoa, 2013., str. 60., 80. i s. p.
Paulo Esteche, *Mathias Leh. Ein Blick in die Zukunft*, Lagoa, 2021., str. 60. i 80. i s. p.

18 Usp. Hans GEHL, „Kommentierte donauschwäbische Texte”, *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beihefte, Heft 103, Stuttgart, 1999., str. 111–121. [Gespräch mit: Mathias L.[eh] sen[ior] (*1903), Bauer].

19 P. ESTECHE, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, str. 63. ili P. ESTECHE, *Mathias Leh. Ein Blick in die Zukunft*, str. 63.

U najopsežnijoj studiji na hrvatskom jeziku o Tomašancima Mirka Markovića „Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine”, objavljenoj 1977. u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena*, u kojoj je prikazano i doseljavanje Nijemaca u Tomašance potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, spominje se da je obitelj Filipa Leha u Tomašance doselila iz Filipova, u „drugoj etapi naseljavanja Nijemaca” u selo (1890. – 1900.).²⁰ U hrvatskoj pak historiografiji o Mathiasu Lehu i njegovu slavonskom i tomašanačkom podrijetlu te i o njegovu izuzetnom značaju u podunavskošvapskoj zajednici u Brazilu i svjetskoj podunavskošvapskoj zajednici (dijaspori) ukratko sam pisao i ukazao 1997. godine u članku „Nijemci Đakova i Đakovštine nakon Drugog svjetskog rata”, objavljenom u *Zborniku Muzeja Đakovštine* te i u svojoj knjizi *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, objavljenoj u Zagrebu, 2001. godine.²¹ No, uza sve, u zavičajnoj Đakovštini i Tomašancima Mathias Leh je ostao nepoznat, izuzev malobrojnim znalcima povijesti Podunavskih Švaba i povijesti Đakovštine i Tomašanaca. Jer tek su malobrojni kod nas upućeni u povijest Podunavskih Švaba, i napose povijest njihove poslijeratne sudbine i dijaspore po svijetu, pa i u podunavskošvapske zajednice u Brazilu. Začudo, Mathiasa Leha, najistaknutijeg brazilskog Podunavskog Nijemca, ne spominje Goran Beus Richembergh u svojim biografskim leksikonima hrvatskih Nijemaca: *Nijemci, Austrijanci i Hrvati. Prilozi za povijest zajedničkih biografija*, objavljenom 2003. te *Istaknuti Nijemci i njihovi potomci u hrvatskim krajevima. Biografski leksikon*, objavljenom 2022. godine.²² Uz to, Mathias Leh nije zastupljen ni u *Hrvatskom biografskom leksikonu*.²³

A Podunavske Švabe u Brazilu, i napose uloga slavonskih Nijemaca i onih iz Đakovštine te i Tomašanaca, uključujući i Mathiasa Leha, zaslužuju našu pozornost. Potvrđuju to povijesne činjenice i napose mnogobrojni napisi o ulozima slavonskih, i đakovštinskih Nijemaca, a i Mathiasa Leha, u životu i razvitku podunavskošvapske zajednice u njihovim kolonističkim naseobinama u brazilskoj državi Paraná, u oblasti Guarapuava, u okrugu Entre Rios.

20 Usp. M. MARKOVIĆ, „Selo Tomašanci kraj Đakova”, str. 54.

21 Usp. Vladimir GEIGER, „Nijemci Đakova i Đakovštine nakon Drugog svjetskog rata”, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 4, Đakovo, 1997., str. 136. i V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, str. 197.

22 Usp. Goran Beus RICHEMBERGH, *Nijemci, Austrijanci i Hrvati. Prilozi za povijest zajedničkih biografija*, Osijek, 2003. i Goran Beus RICHEMBERGH, *Istaknuti Nijemci i njihovi potomci u hrvatskim krajevima. Biografski leksikon*, Zagreb, 2022.

23 Usp. *Hrvatski biografski leksikon*, 8 Kr – Li, gl. ur. Trpimir Macan, Zagreb, 2013.

*

Tijekom 1944. godine širenjem partizanskog pokreta u Slavoniji ugroženost njemačkih naselja i stanovništva sve je izraženija. O tome svjedoče izvješća i mjesnih skupina iz Đakovštine, a i Gorjana.²⁴ Tijekom listopada i studenoga 1944. godine najveći dio đakovštinskih Nijemaca u kolonama zaprežnih vozila, u kojima je bilo najviše žena i djece te starijih osoba, napušta svoja ognjišta i organizirano odlazi u smjeru Njemačkog Reicha, odnosno prema Austriji.²⁵ Evakuacija je tekla linijom Osijek – Baranja – južna Mađarska (ispred Blatnog jezera) – Austrija. Smjerovi kretanja bili su različiti. Tomašančani (najveći dio) odlaze smjerom Osijek, Bilje, Beremend, Siklos, Sellye, Szigetvar, Nemetlad, Nagybjom, Kiskomarom, Zalaapàti, Aranyod, Vasvar, Körmend, Rabafüzes, Heiligenkreuz, Fürstenfeld, Feldbach, Jagerberg, Weinbung, Leibniz, Gleinstätten, Sankt Martin im Sulmtal do Deutschlandsberga²⁶ u Štajerskoj u Austriji. Tamo su smješteni u izbjegličkim logorima i kod austrijskih seoskih obitelji.²⁷

Obitelj Mathiasa Leha bila je, prema kazivanju njegova oca Mathiasa, smještena kod jedne seoske obitelji nedaleko od Deutschlandsberga, u Sankt Peteru im Sulmtal.²⁸ Mathias Leh u izbjeglištvu je pohađao i školu, niže

24 Usp. Vladimir GEIGER, „Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941. – 1945.)”, *Časopis za suvremenu povijest*, god 28, br. 3, Zagreb, 1996., str. 416., 417. i V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 160., 162. i *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 – 1948*, Bearbeitet von Josef Beer, Georg Wildmann, Valentin Oberkersch, Ingomar Senz, Hans Sonnleitner, Hermann Rakusch, München – Sindelfingen, 1991., str. 770–771. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944 – 1948*, Bearbeitet von Josef Beer, Georg Wildmann, Valentin Oberkersch, Ingomar Senz, Hans Sonnleitner, Hermann Rakusch, München, 1991., str. 770–771. I ondje navedeni izvori i literatura.

25 O iseljavanju njemačkoga stanovništva po mjestima Đakovštine potkraj 1944. godine, usp. i *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, str. 760–781. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944 – 1948*, str. 760–781. I ondje navedeni izvori.

26 Usp. *Deutschlandsberg*, <https://de.wikipedia.org/wiki/Deutschlandsberg>.

27 J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani.*, str. 137–138.; H. GEHL, „Kommentierte donauschwäbische Texte”, str. 119. [Gespräch mit: Mathias L.[eh] sen[ior] (*1903), Bauer]; V. GEIGER, „Nijemci Đakova i Đakovštine nakon Drugog svjetskog rata”, str. 108. i V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, str. 166.

28 H. GEHL, „Kommentierte donauschwäbische Texte”, str. 119. [Gespräch mit: Mathias L.[eh] sen[ior] (*1903), Bauer].

razrede (Grundschule) u St. Peteru im Sulmtal i više razrede (Hauptschule) u Deutschlandsbergu.²⁹

*Mathias Leh kao dječak,
u đaćkim danima u Austriji.*

Izvor: Klaus Pettinger, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh, des am längsten amtierenden Präsidenten der Agrária”, *Zeitschrift Entre Rios*, Nr. 125 (Entre Rios, April 2017.), str. 11.

Oko 600 000 izbjeglica i prognanika u Austriji iz zemalja istočne i jugoistočne Europe, potkraj i prvih godina nakon Drugoga svjetskog rata, među kojima je bilo najviše Folksdojčera – etničkih Nijemaca³⁰, između kojih i oko 100 000 jugoslavenskih Nijemaca, predstavljalo je za austrijske i savezničke okupacijske vlasti velike teškoće. Jugoslavenske Nijemce nije bilo moguće repatrirati iz Austrije u Njemačku, jer nisu navedeni u Potsdamskom sporazumu. Na Potsdamskoj konferenciji (srpanj – kolovoz 1945.) savezničkih velesila pobjednica u ratu pitanje Nijemaca u Jugoslaviji nije spominjano. Na Potsdamskoj konferenciji legalizirano je samo iseljenje (etničko čišćenje) Nijemaca na istoku Europe kao najtrajnije i zadovoljavajuće rješenje te je

29 Usp. H. SATTLER, „Fünf Lustren dauernde Erfolgsstory. Mathias Leh ist seit fünfundzwanzig Jahren Leiter der Agrária”, str. 7.; K. PETTINGER, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh, des am längsten amtierenden Präsidenten der Agrária”, str. 12. ili K. PETTINGER, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh – Längster amtierender Präsident der Agrária –”, str. 27. i Stefan P. TEPPER, „Biographie. Leh, Matthias”, <https://kulturstiftung.org/biographien/leh-matthias>.

30 Usp. Tony RADSPIELER, *The Ethnic German Refugee to Austria 1954 to 1954*, The Hague, 1955.

zaključeno da se preostalo njemačko stanovništvo iz Poljske, Čehoslovačke i Mađarske ima preseliti na područje Njemačke.³¹

Mathias Leh kao dječak (u sredini) u izbjeglištvu u Austriji s rođacima i prijateljima.

Izvor: Paulo Esteche, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, Lagoa, 2013., s. p.
Paulo Esteche, *Mathias Leh. Ein Blick in die Zukunft*, Lagoa, 2021., s. p.

Austrija je imala znatnih teškoća što i kako s izbjeglim seljacima, zemljoradnicima, „paorima”. Rješenje je zauzimanjem istaknutih pojedinaca i posredstvom raznih humanitarnih društava, i zahvaljujući ponajprije humanitarnoj udruzi *Schweizer Europahilfe*³², koja je omogućila znatna novčana sredstva, pronađeno u iseljavanju podunavskošvapskih izbjeglica iz

31 Usp. Dušan NEČAK, „O problemu ‚razseljenih oseb‘ (D. Ps.) in jugoslovanskih, Volksdeutscherjev‘ v Austriji ter o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945 – 1947)”, *Zgodovinski časopis*, letnik 50, št. 4 (105), Ljubljana, 1996., str. 561–563.

32 *Schweizer Europahilfe* od 1956. djeluje pod nazivom *Schweizerische Auslandshilfe* te od 1969. godine pod nazivom *Swissaid*. Usp. *Swissaid*, <https://de.wikipedia.org/wiki/Swissaid>. I ondje navedni izvori i literatura.

Austrije u Brazil, za koje je u saveznoj državi Paraná, u oblasti Guarapuava, u okrugu Entre Rios, kupljeno dvadesetak tisuća hektara livada i šuma od tamošnjih veleposjednika.³³

Iz Austrije je tijekom 1951. i 1952. godine za Brazil iselilo sedam velikih skupina izbjeglica Podunavskih Švaba, 500 obitelji, ukupno 2446 osoba.³⁴ Kasnije su tijekom 1953. i 1954. za Brazil iseljene još tri manje skupine, ukupno 53 osobe, Podunavskih Švaba iz Austrije.³⁵ Obitelj Mathiasa Leha za

33 Usp. J. GAPPMAIER, *Die Siedlung der Donauschwaben in Paraná – Brasilien 1951 – 1981*, str. 12–13.; A. HOCHGATTERER, *Entre Rios. Donauschwäbische Siedlung in Südbrasilien*, str. 26–62.; S. TEPPERT, „Donauschwabendorfer von Entre Rios in Brasilien”, u: C. L. BRÜCKER, *Donauschwaben in Nordamerika, in Südamerika und in Australien*, str. 189–192. ili S. TEPPERT, „Donauschwabendorfer von Entre Rios in Brasilien”, u: *Geschichte, Gegenwart und Kultur der Donauschwaben*, Heft 1, str. 73–75.; Klaus PETTINGER, „Kolonisationsplan zur neuen Heimat der Donauschwaben in Brasilien”, *Donaudeutsche Nachrichten*, Jg. 62, Folge 3 (Speyer, Juni 2017), str. 14–16. i S. TEPPERT, „Die Donauschwäbische Siedlung Entre Rios in Brasilien”, <https://www.yumpu.com/de/document/read/21194647/stefan-teppertpdf-donauschwabische-kulturstiftung-ili-S-TEPPERT-„The-Danube-Swabian-Settlement-of-Entre-Rios-in-Brazil”>, https://www.dvhh.org/dta/brazil/entre_rios/DS_Settlement_Entre_Rios~Teppert.htm te Günter JUNKERS, „Schweizer Flüchtlingshilfe für vertriebene Donauschwaben in Brasilien”, <https://www.compgen.de/2023/01/schweizer-fluechtlingshilfe-fuer-vertriebene-donauschwaben-in-brasilien/>. I ondje navedeni izvori i literatura.

34 T. RADSPIELER, *The Ethnic German Refugee to Austria 1954 to 1954*, str. 55.; K. PETTINGER, „Kolonisationsplan zur neuen Heimat der Donauschwaben in Brasilien”, str. 14–15. i Klaus PETTINGER, „Carnaval e geada na rota dos sete transportes de Suábios ao Brasil”, <https://www.correiodocidadao.com.br/noticia/carnaval-e-geada-na-rota-dos-sete-transportes-de-suabios-ao-brasil/>; S. TEPPERT, „Donauschwabendorfer von Entre Rios in Brasilien”, u: C. L. BRÜCKER, *Donauschwaben in Nordamerika, in Südamerika und in Australien*, str. 189. ili S. TEPPERT, „Donauschwabendorfer von Entre Rios in Brasilien”, u: *Geschichte, Gegenwart und Kultur der Donauschwaben*, Heft 1, str. 74. i S. TEPPERT, „Die donauschwäbische Siedlung Entre Rios in Brasilien”, <https://www.yumpu.com/de/document/read/21194647/stefan-teppertpdf-donauschwabische-kulturstiftung-ili-S-TEPPERT-„The-Danube-Swabian-Settlement-of-Entre-Rios-in-Brazil”>, https://www.dvhh.org/dta/brazil/entre_rios/DS_Settlement_Entre_Rios~Teppert.htm; R. SPIESS, C. SPIESS, W. SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, str. 4. – Poimenični popis iz Austrije u Brazil iseljenih Podunavskih Švaba tijekom 50-ih godina 20. stoljeća, usp. *Entre Rios, Brazil, Immigrants*:

<https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants/>;
<https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-2/>;
<https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-3/>;
<https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-4/>;
<https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-5/>;
<https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-6/>.

35 R. SPIESS, C. SPIESS, W. SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, str. 4.

Brazil je iselila u četvrtom transportu od 500 osoba 21. rujna 1951. iz Genove brodom „Provence” i u Brazil, u luku Santos, pristigli su 23. studenoga 1951.³⁶

Dolazak brodom „Provence” 1951. godine u brazilsku luku Santos jedne iseljeničke skupine Podunavskih Švaba iz Austrije.

Izvor: Klaus Pettinger, „Carnaval e geada na rota dos sete transportes de Suábios ao Brasil”.

Arhivski dokumenti (imigracijski putni dokumenti za useljavanje u Brazil koje je u listopadu 1951. godine izdalo konzularno predstavništvo Republike Brazil u Austriji, a koji su pohranjeni u brazilskom Nacionalnom arhivu – Arquivo Nacional, Rio de Janeiro) potvrđuju da su Lehoi, kao uostalom i mnogobrojne druge podunavskošvapske obitelji i pojedinci izbjeglice iz Jugoslavije, vođeni u Austriji kao *apatridi* – osobe bez državljanstva (jer su ga izgubile, a novo nisu stekle), što je takvim osobama predstavljalo znatne teškoće u ostvarivanju određenih građanskih prava.³⁷ Naime, Zakonom o

36 R. SPIESS, C. SPIESS, W. SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, str. 4., 192.

37 *Apatridi*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3267>.

izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu FNRJ od 1. prosinca 1948. pripadnicima njemačke manjine koji se ne nalaze u Jugoslaviji, koji su do tada izbjegli ili protjerani, jednostranom odlukom jugoslavenskih vlasti oduzeto je državljanstvo FNR Jugoslavije³⁸, a time i mogućnost povratka u domovinu.

295.296

REPUBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL
FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO
MODÉLO S.C. 139
190108

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no pórtó de destino

Nome por extenso Mathias L e h
Adm tido em território nacional em caráter permanente
(temporário ou permanente)
Nos termos do art. 9 - letra aaaa do dec. n. 79.67, de 1945
Lugar e data de nascimento Tomasanci / 12.8. / 1903
Nacionalidade apátrida Jug. Estado civil casado
Filiação (nome do Pai e da Mãe) Philipp Leh e Maria Heumann
Profissão agricultor
Residência no país de origem Austria

NOME	IDADE	SEXO
<u>Mathias</u>	<u>14 anos</u>	<u>filho</u>

FILHOS MENORES DE 18 ANOS

Passaporte n. 88.746 expedido pelas autoridades de Comite Internacional da Cruz Vermelha Delegação em Innsbruck na data 8 de outubro 1951 visado sob n. 1444/51 em 10 de outubro 1951

ASSINATURA DO PORTADOR:
Mathias Leh

Consulador Legação do Brasil em Viena - Austria
10 de outubro de 1951
pelo Consul
Heudler
Secretário de Legação do Brasil

SÉLO CONSULAR

Mathias Leh, imigracijska karta.

Mathias Leh (rođ. 1937.) iz izbjeglištva u Austriji iselio je u Brazil, u Entre Rios, Guarapuava, Paraná s roditeljima, ocem Mathiasom (rođ. 1903.) i majkom Viktorijom (rođ. 1910.).³⁹ Kao dijete i maloljetnik, četrnaestogodišnjak, upisan je u putni dokument zajedno s ocem Mathiasom.

38 Usp. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu FNRJ, *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, god. IV, br. 105 (Beograd, 4. prosinca 1948.), str. 1.

39 Usp. i J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 157. te R. SPIESS, C. SPIESS, W. SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, str. 192.

MODÉLO S.C. 139

REPUBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL 191549
FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no pôrto de destino

Nome por extenso Viktoria L e h

Adm tido em território nacional em caráter permanente
(temporário ou permanente)

Nos termos do art. - 9 - letra ***** do dec. n. 79.67., de 1945

Lugar e data de nascimento Gorjani / 15.12. / 1910

Nacionalidade apátrida Iug. Estado civil casada

Filiação (nome do Pai e da Mãe) Thomas Scherer e Katharina Heinrich

Profissão domstica

Residência no país de origem Austria

NOME	IDADE	SEXO

FILHOS MENORES DE 18 ANOS

SÉLO S CONSU

Passaporte n. 88.747 expedido pelas autoridades de Comite Internacional da Cruz Vermelha
Delegação em Innsbruck na data 8 de outubro 1951
visado sob n. 1445/51 em 10 de outubro 1951

ASSINATURA DO PORTADOR:
X Viktoria Leh

Consulado Legação do Brasil em Viena - Austria
10 de outubro de 19 51
pelo Consulista
H. Baudouin
Secretário da Legação do Brasil

NOTA - Esta ficha deve ser preenchida à máquina pela autoridade consular sendo as duas vias em original.

Viktoria Leh, imigracijska karta.

MODÉLO S.C. 139

REPUBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL 190666
FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no pôrto de destino

Nome por extenso Philipp L e h

Adm tido em território nacional em caráter permanente
(temporário ou permanente)

Nos termos do art. - 9 - letra ***** do dec. n. 79.67., de 1945

Lugar e data de nascimento Tomazanci Iug. / 26.6. / 1927

Nacionalidade apátrida Iug. Estado civil casado

Filiação (nome do Pai e da Mãe) Matthias Leh e Viktoria Scherer

Profissão agricultor

Residência no país de origem Austria

NOME	IDADE	SEXO
<u>Karl</u>	<u>2 anos</u>	<u>filho</u>

FILHOS MENORES DE 18 ANOS

SÉLO S CONSU

Passaporte n. 88.744 expedido pelas autoridades de Comite Internacional da Cruz Vermelha
Delegação em Innsbruck na data 8 de outubro 1951
visado sob n. 1447/51 em 10 de outubro 1951

ASSINATURA DO PORTADOR:
X Philipp Leh

Consulado Legação do Brasil em Viena - Austria
10 de outubro de 1951
pelo Ministro
H. Baudouin
Secretário da Legação do Brasil

NOTA - Esta ficha deve ser preenchida à máquina pela autoridade consular sendo as duas vias em original.

Philipp Leh, imigracijska karta.

Braća Mathiasa Leha, Philipp (rođ. 1927.) s obitelji (suprugom Katharinom rođ. Werner, rođ. 1928. i sinom Karlom, rođ. 1949. u Austriji) i Thomas (rođ. 1929.) također su iselili u Brazil, u Entre Rios, Guarapuava, Paraná.⁴⁰

298

REPUBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL
FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO
MODÉLO S.C. 139
194055

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no pôrto de destino

Nome por extenso Thomas Leh
Adm tido em território nacional em caráter permanente
(temporário ou permanente)
Nos termos do art. - 9 - letra - do dec. n. 79.67, de 1945
Lugar e data de nascimento Tomaszanci / 30.9. / 1929
Nacionalidade apátrida Ug. Estado civil solteiro
Filiação (nome do Pai e da Mãe) Matthias Leh e Viktoria
Scherer Profissão agricultor
Residência no país de origem Austria

NOME	IDADE	SEXO

FILHOS MENORES DE 18 ANOS

Passaporte n. 88.748 expedido pelas autoridades de Vermeilha
Delegação em Innsbruck na data 8 de outubro 1951
visado sob n. 1446/51 em 10 de outubro 1951

ASSINATURA DO PORTADOR:
Thomas Leh

Comite Internacional da Cruz Vermelha
Consulador Legação do Brasil em Viena - Austria
10 de outubro de 19 51
Secretário da Legação do Brasil

Thomas Leh, imigracijska karta.

U Brazil, u saveznoj državi Paraná, u oblasti Guarapuava, podunavskošvapski doseljenici osnovali su 1951. i 1952. godine u okrugu Entre Rios pet poljoprivrednih naseobina – kolonija: Vitória, Jordãozinho, Cachoeira, Socorro i Samambaia.⁴¹

40 Usp. i J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 157. te R. SPIESS, C. SPIESS, W. SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, str. 192.

41 Usp. J. GAPPMAIER, *Die Siedlung der Donauschwaben in Paraná – Brasilien 1951 – 1981*, str. [16.]; Anton HOCHGATTERER, *Entre Rios. Donauschwäbische Siedlung in Südbrasilien*, Salzburg, 1986., str. 89–92.; Karl ILG, „Das Deutschtum in Brasilien,” u: *Broschüre zur Ausstellung. „Entre Rios – Donauschwäbische Siedlung in Brasilien”*, Red. Stefan TEPPERT, Sindelfingen, 1989., str. 20.; S. TEPPERT, „Donauschwabendörfer von Entre Rios in Brasilien”, u: C. L. BRÜCKER, *Donauschwaben in Nordamerika, in Südamerika und in Australien*, str. 191. ili S. TEPPERT, „Donauschwabendörfer von Entre Rios in Brasilien”, u: *Geschichte, Gegenwart und Kultur der Donauschwaben*, Heft 1, str. 75. i Stefan TEPPERT, „Entre Rios (Guarapuava)”, https://www.dvhh.org/dta/brazil/entre_rios/index.htm; S. TEPPERT, „Die donauschwäbische

Izvor: Stefan Teppert, „Donauschwabendörfer von Entre Rios in Brasilien“, u: Christian Ludwig Brücker, *Donauschwaben in Nordamerika, in Südamerika und in Australien*, München – Sindelfingen, 1990, str. 189.

Siedlung Entre Rios in Brasilien”, <https://www.yumpu.com/de/document/read/21194647/stefan-teppertpdf-donauschwabische-kulturstiftung-ili-s-teppert>, „The Danube Swabian Settlement of Entre Rios in Brazil”, https://www.dvhh.org/dta/brazil/entre_rios/DS_Settlement_Entre_Rios~Teppert.htm te R. SPIESS, C. SPIESS, W. SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, str. 4. I ondje navedeni izvori i literatura.

Izvor: Stefan P. Teppert, „Biographie. Leh, Matthias”.

Izvor: Cristina Esteche, „Um tributo aos 70 anos de história, trabalho, lutas e Vitória”.

Počeci života i rada u Brazilu, u Entre Riosu, Guarapuava, Paraná, u novoosnovanim podunavskošvapskim poljoprivrednim naseobinama – kolonijama Vitória, Jordãozinho, Cachoeira, Socorro i Samambaia bili su za doseljenike svakodnevno mukotrpní, a način obrade poljoprivrednog zemljišta bio je kao u „starom zavičaju”, u Slavoniji i Srijemu te drugdje u Panoniji. Od

početka i u Brazilu radilo se prema načelima Središnje zemljoradničke zadruge „Agraria” (*Ladmswirtschaftlichen Zentralgenossenschaft „Agraria”*), a koja je u Kraljevini Jugoslaviji imala neprocjenjivo značenje za gospodarski napredak njemačkog stanovništva.⁴²

*

Mathias Leh, kao i mnogobrojni mladi tada iz podunavskošvapskih naseobina – kolonija, odlazi u grad, u São Paulo, u potrazi za poslom i na školovanje, gdje je radeći različite poslove pohađao tečajeve portugalskog jezika i knjigovodstva. U Entre Rios vratio se nakon dvije i pol godine, 1955., sa stečenim vještinama i znanjem koje će se pokazati od znatne koristi. Radi poljoprivredne prerađivačke poslove najprije s bratom Philippom, a od 1962. godine osniva i svoje poljoprivredno gospodarstvo, koje postaje uzorno. Ujedno je tajnik i računovođa zadruge „Agrarie” u naseobini – koloniji Jordãozinho. U radu su mu odlike bile razboritost, korektnost i poduzetnost. Kao takav početkom lipnja 1966. na Glavnoj skupštini zadruge „Agrarie” podunavskošvapskih naseobina – kolonija u Entre Riosu izabran je za predsjednika.

Tada 29-godišnjak, uz suradnju mlađeg naraštaja podunavskošvapskih doseljenika koji su već dobro znali portugalski jezik, a i brazilske prilike, uspio je ostvariti odlučujući preokret u vrijeme znatne višegodišnje krize u radu i životu poljoprivrednih naseobina Podunavskih Švaba u Entre Riosu. Mathiasova odlučnost i radna snaga te dalekovidnost kako prebroditi krizna vremena i omogućiti i ustaliti isplativ poljoprivredni rad i život podunavskošvapskih doseljenika zaustavili su krizu i pridonijeli opstanku i napretku njihovih naseobina – kolonija u Entre Riosu. I na rukovodećem položaju „Agrarie” ostao je do smrti, 1994. godine.⁴³

Mathias Leh u brak je stupio 8. srpnja 1958. u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Jordãozinho – Entre Rios s Elisabethom Mayer (kćeri

42 Usp. Bernd ROBIONEK, *Ethnische Ökonomie im politischen Spannungsfeld. Das deutsche Genossenschaftswesen in der Vojvodina (1922-41)*. Hamburg, 2019. I ondje navedeni izvori i literatura.

43 Usp. H. SATTler, „Fünf Lustren dauernde Erfolgsstory. Mathias Leh ist seit fünfundzwanzig Jahren Leiter der Agrária”, str. 7.; K. PETTINGER, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh, des am längsten amtierenden Präsidenten der Agrária”, str. 12. ili K. PETTINGER, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh – Längster amtierender Präsident der Agrária –”, str. 27. i S. P. TEPPER, „Biographie. Leh, Matthias”, <https://kulturstiftung.org/biographien/leh-matthias>.

Antona Mayera i Apollonie rođ. Wiedermann), rođenom u Ilači (Tovarnik) 30. studenoga 1939. Imali su petero djece, četiri kćeri i jednog sina: Irene, rođ. 8. studenoga 1958. (udana Remlinger), Hildegard, rođ. 23. listopada 1959. (udana Reinhofer), Winfried, rođ. 9. ožujka 1962. (oženio Elke Zuber), Karin, rođ. 29. prosinca 1963. (udana Oster) i Elke, rođ. 7. rujna 1969. (udana prvi put Schwab, drugi put Basso).⁴⁴

Mathias Leh s obitelji u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios – sa suprugom Elisabethom rođ. Mayer (1939.) i djecom: Irene (1958.), Hildegard (1959.), Winfried (1962.), Karin (1963.) i Elke (1969.).

Mathias Leh na radnom mjestu predsjednika „Agrarie” u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios.

Izvor: Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder, Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien, Ruit bei Stuttgart, 1974., s. p.

Stefan P. Teppert, „Biographie. Leh, Matthias”.

44 Usp. R. SPIESS, C. SPIESS, W. SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, str. 192.

Mathias Leh u nizu rukovoditelja „Agrarie” u podunavskošvapskim naseobinama – kolonijama u Entre Riosu (Michael Moor, 1951. – 1954.; René Bertholet, 1954. – 1955.; Georg Stock, 1955. – 1963.; Sebatan Winkler, 1963. – 1964.; Lorenz Helleis, 1964.; Heinrich Wolf, 1964. – 1966.; Mathias Leh, 1966. – 1994.)⁴⁵ bio je ne samo najdugovječniji predsjednik „Agrarie” nego i najuspješniji na tom rukovodećem položaju. Uz to, kao jedan od najistaknutijih Podunavskih Švaba u svijetu bio je i niz godina istaknuti član te i dopredsjednik (Vizepräsident) Svjetske krovne udruge Podunavskih Švaba (*Weltdachverband der Donauschwaben e. V.*) sa sjedištem u Haus der Donauschwaben u Sindelfingenu kod Stuttgarta⁴⁶, koja okuplja višemilijunsku podunavskošvapsku zajednicu u svijetu.

Prerađivački kompleks „Agrarie” u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios.

Izvor: Stefan P. Teppert, „Biographie. Leh, Matthias”.

45 Usp. J. GAPPMAIER, *Die Siedlung der Donauschwaben in Paraná – Brasilien 1951 – 1981*, str. 24.

46 Usp. Christian Ludwig BRÜCKER, *Donauschwaben in Nordamerika, in Südamerika und in Australien*, str. 222. [fotografija: Aus der Arbeit des Weltdachverbandes]; [Oswald HARTMANN], „Exklusivinterview des ‚Donautal-Magazins’ mit Herrn Mathias Leh, dem Präsident der Cooperativa Agraria Mista Entre Rios Ltda”, *Das Donautal-Magazin* (Sersheim, 1. Mai 1994.), str. 22.

U povodu proslave 25. godišnjice doseljavanja Podunavskih Švaba u Entre Rios, Guarapuava, Paraná 1976. godine u posjeti je podunavskošvapskim naseobinama bio i Ernesto Geisel, predsjednik Republike Brazil. Ernesto Geisel i Mathias Leh, gore lijevo.

Izvor: Klaus Pettinger, „Zum 80. Geburtstag von Mathias Leh, des am längsten amtierenden Präsidenten der Agrária“, *Zeitschrift Entre Rios*, Nr. 125 (Entre Rios, April 2017.), str. 12.

Mathias Leh u Haus der Donauschwaben u Sindelfingenu kod Stuttgarta, središtu poslijeratne podunavskošvapske zajednice.

Izvor: Vladimir Geiger, Hrvatski institut za povijest, Zagreb – zbirka izvornika i preslika: „Nijemci u Đakovu i Đakovštini”.

*Welldachverband der Donauschwaben, Haus der Donauschwaben, Sindelfingen,
1984. godine (Mathias Leh u prvom redu, u sredini).*

Izvor: Josef Volkmar Senz, *Geschichte der Donauschwaben. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wien – München, 1993., str. 245.

U mnogobrojnim člancima o Mathiasu Lehu u podunavskošvapskom tisku, i publicističkim i historiografskim člancima u kojima se u prikazu povijesti Podunavskih Švaba u Brazilu Mathias Leh spominje, gotovo bez iznimke navedeno je i njegovo slavonsko, đakovštinsko i tomašanačko podrijetlo. No ponegdje u podunavskošvapskoj publicistici, kao primjerice u internetskom članku Stefana Tepperta o Mathiasu Lehu, „Biographie. Leh, Matthias”, inače jednog od ponajboljih poznavatelja povijesti Podunavskih Švaba u Brazilu, navedeno je da je Mathias Leh rođen u Tomašancima u Srijemu („Tomaschanzi/Syrmien”).⁴⁷

47 Usp. S. P. TEPPER, „Biographie. Leh, Matthias”, <https://kulturstiftung.org/biographien/leh-matthias>.

Fünf Lustren dauernde Erfolgsstory

Mathias Leh ist seit fünfundzwanzig Jahren Leiter der Agrária

Es ist mit Sicherheit ein seltener, wenn nicht einzigartiger Fall, daß der Leiter einer landwirtschaftlichen Genossenschaft während 25 Jahren in freien Wahlen immer wieder gewählt wird. Genau das ist der Fall bei der Genossenschaft Agrária von Entre Rios und ihrem Präsidenten Mathias Leh.

Wie auf der ganzen Welt, gibt es in Brasilien viele Genossenschaften, landwirtschaftliche und andere. Auch deutsche Siedler haben woanders ihre Interessengruppen gebildet und gehen ihrer Arbeit nach, vereint als Kooperativa. Wohl ist die Agrária die einzige Gruppe in Brasilien, wo sich donauschwäbische Heimvertreter eng zusammengeschlossen haben und aus diesem Zusammenhalt und der planmäßigen Führung durch ihre Genossenschaft bedeutende Erfolge erzielt haben. Wenn die Situation der Genossenschaft mit ihrer Problematik und ihren Erfolgen keine Ausnahme-situation darstellt, woraus erklärt sich der Erfolg eines Vorsitzenden während einer so langen Periode?

Mathias Leh ist am 9. März 1937 in Tomaschanz geboren, Kreis Djakowo, in Slowenien, Jugoslawien. Seine Eltern, Mathias Leh Sr. und Viktoria Scherer Leh sind 88 und 80 Jahre alt und wohnen in Entre Rios. Als Mathias 7 Jahre alt war, mußten seine Eltern die Heimat verlassen. In Österreich fanden sie viele tausend ihrer Landsleute Zuflucht.

Während des Aufenthalts in Österreich konnte Mathias die Grundschule in St. Peter besuchen und die Hauptschule in Deutsch-Landsberg. Viele aus der Flüchtlingsgeneration hatten diese Gelegenheit nicht.

Als er 14 Jahre alt war, entschieden sich seine Eltern, sich dem Siedlungs-Projekt Entre Rios anzuschließen. Es folgten Jahre schwerer Arbeit

im väterlichen Betrieb. Die Verwaltung der Genossenschaft wurde aber schon bald auf den aufgeweckten Burschen aufmerksam, der auch eine solide Schulausbildung genossen hatte. So wurde er eingeladen, in der Verwaltung der Ortsgenossenschaft im 2. Dorf mitzuhelfen, wobei er in die Buchführung und Verwaltungsarbeit eingeführt wurde.

1955 entschloß sich Mathias Leh, seine Kenntnisse zu erweitern. In Sao Paulo besuchte er Kurse des Hans-Staden Instituts, wo er Portugiesisch und Buchhaltung lernte. Um sich zu ernähren, arbeitete er kurze Zeit in einem Restaurant, und dann im Büro einer Export- und Importfirma. Diese Kenntnisse kamen ihm mit Sicherheit bei seiner späteren Tätigkeit zugute. Ab 1955, wieder auf der Siedlung, begann er in Zusammenarbeit mit seinem Bruder Philipp, der eine Feinschneide mit Karl Roth betrieb, den geschäftlichen Teil als Teilhaber der Firma zu erledigen. Ab 1962 begann Mathias Leh sein Kapital in den Aufbau eines eigenen landwirtschaftlichen Betriebes zu investieren.

Diese Phase ging bis 1965, als er in den Aufsichtsrat der Zentralgenossenschaft Agrária gewählt wurde. Sein Bruder Thomas half in dieser Zeit bei der Verwaltung des eigenen Betriebes. Später übernahm seine Frau, Elisabeth geb. Maier, fortschreitend die Leitung der Farm. Sie hatten 1958 geheiratet. 4 Töchter und ein Sohn kamen zur Welt, bis heute sind auch schon 6 Enkel dazugekommen. Elisabeth Leh hat einen wichtigen Beitrag zum Erfolg ihres Mannes geleistet, einmal in der Leitung des landwirtschaftlichen Betriebes, der immer größer und komplexer wurde, zum anderen in ihrer Stellung als Frau eines Mannes, dessen Funktion laufend Besucher aus allen Gegenden Brasiliens und der Welt anzog. Die

meisten wurden im immer gastfreundlichen Haus der Familie untergebracht und bewirtet. Die eigene Familie mußte oft genug in den Hintergrund treten, um die Interessen der Siedlung bei solchen Besuchen zu berücksichtigen. Jetzt hat der erwachsene Sohn Winfried als Agrar-Ingenieur die Leitung der Landwirtschaft übernommen.

Am 11. Juni 1966 wurde Mathias Leh zum ersten Mal in das Amt des Präsidenten der Agrária gewählt. Die Genossenschaft befand sich in einer ersten Krise. Mit einer Neuausrichtung auf Vergrößerung und Vollmechanisierung der Betriebe der Mitglieder konnte die schwierige Situation überwunden, und der Weg für einen bis jetzt dauernden Fortschritt gebahnt werden. Die langfristig geplante Bautätigkeit der Genossenschaft befindet sich gerade jetzt auf einem Höhepunkt. Neben der nötigen Empfangs- und Lagerstruktur wird die Verarbeitung der gesamten Produktion der Mitglieder in genossenschaftseigenen Industriebetrieben vorbereitet. Auch der kulturelle Sektor, der schon gut entwickelt ist, soll noch weiter perfektioniert werden.

Die Erfolge des Präsidenten der Agrária Mathias Leh werden nicht nur von den Siedlern gewürdigt, sondern auch von auswärtigen Stellen, was folgende Ehrungen beweisen, die ihm im Laufe seiner Amtsperiode zuteil wurden: 1966: Medaille des Marschal Rondon; 1970: Ehrenbürger von Guarapuava; 1979: Ehrenmitglied des Verbands Schwaben International; 1984: Tiroler Adler in Gold; 1985: Bundesverdienstkreuz der BRD, Ehre der brasilianischen Armee; 1989: Ehrenbürger des Staates Paraná und 1991: Ehrenurkunde der Stadt Guarapuava.

H. Sattler/
Jornal de entre Rios

Članak o Mathiasu Lehu i 25. godišnjici njegova uspješnog predsjedavanja „Agrariom” u Entre Riosu, objavljen u ljeto 1991. godine u tada najutjecajnijem podunavskošvapskom glasilu Der Donauschwabe.

Izvor: Der Donauschwabe (Aalen, 21. Juni 1991.), str. 7.

*

Mathias Leh umro je neočekivano u 58. godini života 28. lipnja 1994. u bolnici u São Paulu, a sljedeći dan, 29. lipnja, pokopan je u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios, Gurapuava, Paraná.⁴⁸

48 Usp. [Jakob DINGES], „Mathias Leh is tot”, *Mitteilungen für die Donauschwaben in der Bundesrepublik Deutschland*, Nr. 14/15 (Eggenstein – Leopoldshafen, 15. Juni/1. August 1994.), str. 2.; „Sterbefälle”, *Heimatbrief für Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*, Nr. 58, Sindelfingen – Maichingen, 25. Oktober 1994., str. 3. i 4.; [Oswald HARTMANN], „Mathias Leh ist tot”, *Sonntagsblatt. Sonderausgabe – für das deutsche Volk in Ungarn*, (Budapest, Herbst 1994.), str. 11.; R. SPIESS, C. SPIESS, W. SPIESS, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, str. 192. i S. P. TEPPERT, „Biographie. Leh, Matthias”, <https://kulturstiftung.org/biographien/leh-matthias>.

Mitteilungen

FÜR DIE DONAUSCHWABEN IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND

P 4831 D

Nr. 14/15 • 40. Jahrgang
15. Juli/1. August 1994

Mitteilungen
Postfach 1136
76328 Eggenstein-
Leopoldshafen

Mathias Leh ist tot

Der Vizepräsident des Weltdachverbandes der Donauschwaben ist am 28. Juni 1994 verstorben und wurde am 29. Juni 1994 in seiner neuen Heimat in Vitoria – Entre Rios im Staat Paraná in Brasilien – beigesetzt.

Die weltweite Familie der Donauschwaben hat durch den Tod von Mathias Leh viel, sehr viel verloren – sie ist immer geworfen und trauert um ihren Freund Mathias, der beispielgebend eine Stütze donauschwäbischer Arbeit und eine Brücke zu den Donauschwaben in der ganzen Welt war; er war überall bei seinen Donauschwaben daheim und wird es in der Erinnerung über den Tod hinaus auch bleiben. Sein großes Lebenswerk Entre Rios wird als sein Denkmal und als weltweites Beispiel donauschwäbischer Kolonistenleistung, in die Geschichte unserer Gemeinschaft eingehen.

Seine Arbeit würde in den letzten Jahren durch höchste Auszeichnungen – auch landsmannschaftliche – gewürdigt. Die geschichtliche Bedeutung seiner Persönlichkeit geht aber weit darüber hinaus. Mathias Leh hat den Namen „Donauschwaben“ in Brasilien zu einem Qualitätsbegriff gemacht.

Wir Donauschwaben auf der ganzen Welt verneigen uns in großer Dankbarkeit vor einem ganz großen Sohn unseres Volkstammes.

Die Kränze, die wir an seiner letzten Ruhestätte für den Weltdachverband, Bundesverband/Landesverbände, den

dem sie 7 Jahre in Österreich gelebt hatte, einer Auswanderungsgruppe nach Brasilien an. Im Jahre 1951 gründete die Donauschwaben im Munizip Guarapava die Siedlung Entre Rios. Hier hofften sie, sich und ihren Nachkommen eine neue Heimat aufbauen zu können.

Mathias Leh erwarb sich die Kenntnisse der Landessprache und der Buchhaltung in São Paulo an, da er, der sich eigentlich als Landwirt fühlte, davon überzeugt war, damit der Cooperatives und der Gemeinschaft von Entre Rios am besten dienen zu können. Bis 1959 arbeitete er als Buchhalter in der Genossenschaft. Von 1960 bis 1966 baute er sich einen eigenen landwirtschaftlichen Betrieb auf, den Unterhalt seiner Familie garantieren sollte. 1965 wurde er in den Aufsichtsrat der Cooperativa Agraria gewählt, deren Präsident er bereits 1966 wurde. Hier konnten sich seine außerordentlichen Talente entfalten. Er war eine Führungspersönlichkeit. Seine Fähigkeiten seine Kreativität und sein Weltlich kehrten die Geschichte der Siedlung auf den Weg zum Erfolg, der die eine wichtige Position in der Wirtschaft der Region und des Staates Paraná einbrachte.

Jahre 1967/2000 Hektar Land zu erwerben, um den Bauern die Möglichkeit zur Erweiterung ihrer Betriebe zu geben.

1968 kam die Unterstützung durch die Deutsche Entwicklungshilfe dazu. Mit diesem Rückhalt gelang es Mathias Leh, die Wirtschaft zu modernisieren und außerdem ein Schul- und Sozialsystem aufzubauen. Dies alles gab dem Fortschritt entscheidende Anstöße. Die Kulturarbeit, die immer einen großen Stellenwert bei den Donauschwaben hatte, profitierte von der Freundschaft zu Deutschland, Österreich und der Schweiz. Auch hier lagen die Verdienste von Mathias Leh, der sich intensiv um die engen

O neočekivanoj i preranoj smrti Mathiasa Leha najznačajnija podunavskošvapska tiskana glasila u svijetu izvijestila su i na svojim naslovnicama.

Izvor: *Mitteilungen für die Donauschwaben in der Bundesrepublik Deutschland*, Nr. 14/15 (Eggenstein – Leopoldshafen, 15. Juni/1. August 1994.), str. 1–2.

Ein Sterbefall, liebe Landsleute, wurde zwar schon genannt, doch er verlangt einfach einige Sonderzeilen – ich hoffe auf gnädiges Verständnis.

Am 28. Juni 1994 verstarb in der donauschwäbischen Siedlung Entre Rios, Brasilien, unser Landemann Mathias Leh (geb. am 9. März 1937, Vater Mathias Leh, Tom 50, Mutter Viktoria g. Scherer aus Gor 103). Mathias Leh war sicher der in der Welt bekannteste Tomaschanzer. Als Präsident der "Agraria" von 1966 bis 1994 prägte er an vorderster Stelle gemeinsam mit anderen Verantwortlichen die Geschichte und die Geschichte der Siedlung Entre Rios. Es ist daher verständlich, daß ihm die Zeitung "Jornal de Entre Rios" anlässlich seines Todes eine ganze Sondernummer widmete und sein Leben und Wirken würdigte. Und im Haus der Donauschwaben in Sindelfingen hat eine ganze Versammlung bei einer Tagung durch eine Gedenkminute vor seinem ausgestellten Bild mit Trauerflor am Rednerpult seiner gedacht.

Fast bei jedem seiner vielen Europa-Besuche war er sowohl im Haus der Donauschwaben als auch im Haus Eder-Milla in Maichingen zu Gast. Bei allen möglichen menschlichen Unzulänglichkeiten – die schließlich jeden von uns ausweisen – können wir auf Mathias Leh stolz sein. Bitter war es für die Familie Leh, daß nur neunzehn Tage nach diesem Todesfall Pedro Bräulio Schwaab, Ehemann Elke g. Leh mit ihrem drei Monate alten Söhnchen bei einem Verkehrsunfall mit noch zwei sein Arbeiter ums Leben kam.

Wir denken an die Familie Leh und die Siedlung Entre Rios.

Nun, das Leben geht weiter. Auch die Lücke, die Mathias Leh hinterlassen hat, mußte notwendigerweise bald wieder geschlossen werden. In einer außerordentlichen Generalversammlung am 30. Juli 1994 wurde ein neuer Agraria-Präsident gewählt: Francisco Majowski. Dieser war bereits seit acht Jahren Vize – und hat somit wahrscheinlich auch die besten Voraussetzungen für dieses verantwortungsvolle Amt. Wir nehmen die Entscheidung mit Genugtuung zur Kenntnis und wünschen dem neuen Mann an der neuen Stelle Glück und Segen zum Wohle der Siedlung Entre Rios mit den vielen unserer engeren Landsleute! (Für uns Tomaschanzer "am Rande der Weltgeschichte" interessant: Auch Francisco Majowski ist bißchen Tomaschanzer, seine Mutter ist nämlich Maria Majowski g. Keller, Tom 179.)

Izvor: „Sterbefälle“, *Heimatbrief für Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*, Nr. 58, Sindelfingen – Maichingen, 25. Oktober 1994., str. 4. [izvadak].

O smrti Mathiasa Leha, znamenitog sunarodnjaka, Tomašančanina rođenjem i zavičajem, izvijestila je opširnije i Domovinska mjesna zajednica – *Heimatortsgemeinschaft Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi* u *Zavičajnom pismu (Heimatbrief für Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi)* od 25. listopada 1994.⁴⁹

I obitelj Leh iz Brazila, poput mnogobrojnih tomašanačkih, gorjanskih Nijemaca u svijetu, novčano je pripomogla objavljivanju *Zavičajne knjige – Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*.⁵⁰ Važno je spomenuti da je Mathias Leh za *Zavičajnu knjigu Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani* napisao i pozdravnu riječ u ime sumještana Tomašančana i Gorjanaca koji žive u Entre Riosu, Guarapuava, Paraná („Grusswort aus Brasilien”).⁵¹ Osim mnogobrojnih boravaka u Haus der Donauschwaben u Sindelfingenu, svjetskom središtu i mjestu susreta Podunavskih Švaba, i kao predsjednik „Agrarie” u Entre Riosu, a i kao rukovodeći član *Weltdachverband der Donauschwaben – Svjetske krovne udruge Podunavskih Švaba*, Mathias Leh, a i njegovi roditelji i obitelj, kako potvrđuju i zavičajna pisma – *Heimatbrief (für) Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*, nazočili su tijekom 80-ih godina 20. stoljeća i zavičajnim susretima (*Heimattreffenima*) sunarodnjaka iz „starog zavičaja”, iz Gorjana, Tomašanaca i Ivanovaca Gorjanskih (danas: Đakovačkih) u Haus der Donauschwaben u Sindelfingenu.⁵²

Za popratnu knjižicu uz značajnu izložbu o Podunavskim Švabama u Entre Riosu *Entre Rios – Donauschwäbische Siedlung in Brasilien*, postavljenu 1989. godine u Haus der Donauschwaben u Sindelfingenu, Mathias Leh napisao je pozornosti vrijedan članak „Vom Leiden zum Helfen – Aufbauarbeit in Entre Rios”.⁵³ Uz to, pozornosti je vrijedan i njegov članak o Podunavskim Švabama u Entre Riosu „Siedlerschicksal in Entre Rios”,

49 Usp. „Sterbefälle”, *Heimatbrief für Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*, Nr. 58, str. 3. i 4.

50 „Liste der Spender und Vorauszahler”, [prilog u knjizi]: J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*.

51 (ML) [Mathias LEH], „Grusswort aus Brasilien”, u: J. WERNI, K. REIBER, J. EDER, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 8.

52 Usp. „Sterbefälle”, *Heimatbrief für Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*, Nr. 58, str. 4.

53 Mathias LEH, „Vom Leiden zum Helfen – Aufbauarbeit in Entre Rios”, u: *Broschüre zur Ausstellung. „Entre Rios – Donauschwäbische Siedlung in Brasilien”*, Red. Stefan TEPPERT, Sindelfingen, 1989., str. 25–31.

objavljen u *Donauschwaben Kalender* 1992.⁵⁴ Posljednji razgovor (intervju) za tisak dao je Mathias Leh za podunavskošvapski časopis *Das Donautal-Magazin*.⁵⁵

*

Rad i uspješno djelovanje Mathiasa Leha cijenili su ne samo podunavskošvapski doseljenici u nasebinama – kolonijama u Entre Riosu – bio je uvažavan i u svjetskoj zajednici Podunavskih Švaba, te i u Republici Brazilu, Republici Austriji i SR Njemačkoj. Tijekom svojeg 28-godišnjeg predsjedavanja zadrugom „Agrária” primio je sljedeća priznanja, koja je uvijek prihvaćao kao duboko skromna osoba, kao predstavnik „Agrarie” i Podunavskih Švaba iz Entre Riosa: *Medalja Maršal Cândido Mariano da Silva Rondon*, 1966.; *Počasni građanin Guarapuave*, 1970.; *Počasni član društva „Schwaben International”*, 1979.; *Tirolski orao u zlatu*, 1984.; *Savezni križ za zasluge SR Njemačke za zasluge u odnosima između Brazila i Njemačke*, 1985.; *Suradnik emeritus brazilske vojske*, 1985.; *Počasni građanin države Paraná*, 1989. i *Povelja časti grada Guarapuave*, 1991. godine.⁵⁶

*

Nije nevažno i nezanimljivo da je Mathias Leh jedini brazilski Podunavski Nijemac o kojemu je u Brazilu objavljena i knjiga, koja svjedoči o značaju i podunavskošvapske zajednice u brazilskoj saveznoj državi Paraná, i oblasti Guarapuava, okrugu Entre Rios, i ponajprije o značaju Mathiasa Leha u životu Podunavskih Švaba u novoj domovini i njihovu doprinosu brazilskom gospodarstvu i kulturi. Ali svjedoči i o ustrajnom očuvanju podunavskošvapske povijesti i kulture, a i panonskoga duha njihova „starog zavičaja”. Monografija o Mathiasu Lehu objavljena je u Brazilu u dva izdanja, na portugalskom 2013. godine i njemačkom jeziku 2021. godine.

54 Mathias LEH, „Siedlerschicksal in Entre Rios. Die donauschwäbische Bauer ist sich selbst treu geblieben”, u: *Donauschwaben Kalender* 1992, Aalen, 1991., str. 85–87.

55 Usp. [Oswald HARTMANN], „Exclusivinterview des ‚Donautal-Magazins‘ mit Herrn Mathias Leh, dem Präsident der Cooperativa Agraria Mista Entre Rios Ltda”, *Das Donautal-Magazin* (Sersheim, 1. Mai 1994.), str. 18–22.

56 Usp. H. SATTLER, „Fünf Lustren dauernde Erfolgsstory. Mathias Leh ist seit fünfundzwanzig Jahren Leiter der Agrária”, str. 7.; [J. Dinges], „Mathias Leh ist tot”, str. 2.; [O. HARTMANN], „Mathias Leh ist tot”, str. 11. i S. P. TEPPERT, „Biographie. Leh, Matthias”, <https://kulturstiftung.org/biographien/leh-matthias>.

Izvor: Paulo Esteche, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, Lagoa, 2013., 610 str., ilustr., 30 cm
Paulo Esteche, *Mathias Leh. Ein Blich in die Zukunft*, Lagoa, 2021., 610 str., ilustr., 30 cm

Knjiga Paula Estechea *Mathias Leh. Um olhar para futuro* svečano je predstavljena 31. svibnja 2014. u Kulturnom centru Podunavskih Švaba u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios, a koji nosi Mathiasovo ime.⁵⁷ Naime, Kulturni centar Podunavskih Švaba u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios, podignut i otvoren za javnost 2011. godine, nosi ime Mathias Leh (*Zentro kultural – Kulturzentrum Mathias Leh*).⁵⁸

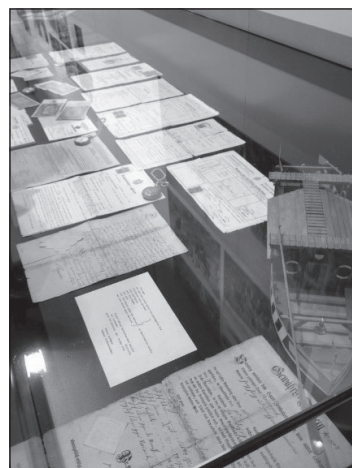
57 Usp. Informe Paraná cooperativo / „AGRÁRIA: Livro conta a história do ex-presidente da cooperativa, Mathias Leh”, <https://www.paranacooperativo.coop.br/ppc/index.php/sistema-ocepar/comunicacao/2011-12-07-11-0629/ultimas-noticias/99381-agraria-livro-counta-a-historia-do-ex-presidente-da-cooperativa-mathias-leh>.

58 Usp. Foursquare City Guide / „Centro Cultural Mathias Leh”, <https://pt.foursquare.com/v/centro-cultural-mathias-leh/4e562d67483bf804dd9f16c2?openPhotoId=52612387498e60a4e18f0de4> i Roberto ESSERT, „Einzigartige Zeugnisse vergangener Zeit”, <https://www.banater-schwaben.org/nachrichten/kultur/details/3070-einzigartige-zeugnisse-vergangener-zeit/?type=98>.

Izvor: Vladimir Geiger, Hrvatski institut za povijest, Zagreb – zbirka izvornika i preslika: „Nijemci u Đakovu i Đakovštini”.

Izvor: „Von unseren Mitgliedsverbänden. Brasilien Entre Rios“, *Donauschwaben Weltweit*. Das Info-Blatt des Weltdachverbandes der Donauschwaben, Ausgabe 4, 2020, str. [6.].

Izvor: Foursquare City Guide / „Centro Cultural Mathias Leh“.

Izvor: Fundação Cultural Suábio · Brasileira.

Kulturni centar (*Zentro kultural – Kulturzentrum*) Podunavskih Švaba *Mathias Leh* u naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios, Guarapuava, Paraná, posjeduje 40 000 fotografija i negativa, 20 000 knjiga, 300 CD-a i tonskih snimaka razgovora s prvim podunavskošvapskim doseljenicima u Entre Rios početkom 50-ih godina 20. stoljeća, zatim 5000 različitih predmeta vezanih za podunavskošvapsku povijest te 2000 podunavskošvapskih nošnji i mnogobrojne dokumente iz podunavskošvapske povijesti u izvorniku ili preslici za razdoblje od 1774. do 1951. godine. U sklopu Kulturnog centra *Mathias Leh* uz arhiv i muzej nalazi se i koncertna dvorana. Posebna je pozornost na podunavskošvapskom folkloru i glazbenoj školi. Prvi pak muzej Podunavskih Švaba u Entre Riosu, koji je danas u sklopu Kulturnog centra *Mathias Leh*, a čije je glavno poslanje bilo očuvanje uspomena na „stari zavičaj” i podunavskošvapsku povijest, otvoren je za javnost 1971. godine, na 20. obljetnicu dolaska prvih Podunavskih Švaba u Entre Rios, a svečano ga je otvorio Mathias Leh, koji je predvodio skupinu naseljenika koja se zauzimala da se prikupi dokumentacija i različiti povijesni i etnografski predmeti te da se osnuje i zavičajni muzej (*Heimatmuseum*) koji bi pohranjivao i prikazivao podunavskošvapsku povijest i suvremenu povijest Podunavskih Švaba u Brazilu.⁵⁹

Podunavske Švabe u Entre Riosu, osim što su kulturni centar nazvali imenom Mathiasa Leha, a i objavili knjigu – monografiju o njemu, ne zaboravljaju značaj Mathiasa Leha u svojoj brazilskoj povijesti, ponajprije gospodarskoj i kulturnoj te su u povodu 25. obljetnice smrti Mathiasa Leha održali i svetu misu posvećenu njemu.⁶⁰

59 „Von unseren Mitgliedsverbänden. Brasilien Entre Rios”, *Donauschwaben Weltweit*. Das Info-Blatt des Weltdachverbandes der Donauschwaben, Ausgabe 4, 2020, str. [6–7], <https://donauschwaben-weltweit.org/wp-content/uploads/2020/11/wdv-ds-2020-04.pdf> i R. ESSERT, „Einzigartige Zeugnisse vergangener Zeit”, <https://www.banater-schwaben.org/nachrichten/kultur/details/3070-einzigartige-zeugnisse-vergangener-zeit/?type=98> te i Fundação Cultural Suábio · Brasileira, <https://www.suabios.com.br/fundacao>.

60 Usp. Cristina ESTECHE, „Missa em Entre Rios lembra os 25 anos da morte de Mathias Leh. Mathias Leh foi um dos maiores líderes cooperativistas do Brasil, reconhecido internacionalmente”, <https://redesuldenoticias.com.br/noticias/missa-em-entre-rios-lembra-os-25-anos-da-morte-de-mathias-leh/>

Najznačajnije glasilo Podunavskih Švaba u Brazilu Zeitschrift Entre Rios.

Najznačajnije glasilo Podunavskih Švaba u Brazilu *Zeitschrift Entre Rios* posvetilo je travanjski broj 2017. godine 80. godišnjici rođenja Mathiasa Leha, i o njemu objavilo opširan članak.⁶¹ A kako je Mathias Leh istaknuta i nezaobilazna osoba u novijoj povijesti svjetske podunavskošvapske zajednice, članak je zatim objavljen i u glasilu Podunavskih Švaba u Njemačkoj, *Donaudeutsche Nachrichten*.⁶²

Mathiasovi roditelji, Mathias (rođ. 1903. u Tomašancima) i Viktoria rođ. Scherer (rođ. 1910. u Gorjanima), umrli su u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Jordãozinho – Entre Rios; Mathias 31. listopada 1999. i Viktoria

61 Klaus PETTINGER, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh, des am längsten amtierenden Präsidenten der Agrária“, *Zeitschrift Entre Rios*, Nr. 125 (Entre Rios, April 2017.), str. 10–13.

62 Klaus PETTINGER, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh – Längster amtierender Präsident der Agrária –“, *Donaudeutsche Nachrichten*, Folge 4 (Speyer, September. 2017.), str. 26–27.

9. prosinca 1999.⁶³ Mathiasova supruga Elisabetha Mayer Leh (rođ. 1939. u Ilači) umrla je u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios 23. prosinca 1999.⁶⁴

Kako bi i se, i uz Kulturni centar u naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios, koji nosi ime po Mathiasu Lehu, očuvala trajna i slikovita uspomena na ono što su Mathias Leh i njegova supruga Elisabetha učinili dugogodišnjim radom i zauzimanjem za zajednicu Podunavskih Švaba u Entre Riosu, u naseobini – koloniji Vitória, prvoj i najznačajnijoj podunavskošvapskoj naseobini u Entre Riosu, nakon njihove smrti otvorena je 2012. godine u Srijemskoj ulici (Rue Sirmia) spomen-kuća „Memorial Mathias e Elisabeth Leh”. A u njoj su muzejski predstavljeni mnogobrojni predmeti, fotografije i dokumenti o bračnom paru Leh.⁶⁵

Zanimljivo je spomenuti i da Mathiasov sin Winfried Mathias Leh (rođ. 1962.), nakon okončanog studija na *Universidade Federal do Paraná*, danas u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios, vodi uzorno stočarsko svinjogojsko gospodarstvo pod nazivom *Grupo Leh's*.⁶⁶ Uz to, kao uspješan gospodarstvenik i direktor je udruge uzgajivača stoke *Weda do Brasil Sistemas de Producao Animal LTDA*, sa sjedištem u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Jordãozinho – Entre Rios.⁶⁷

63 Usp. „Matthias Leh. Smrt - BillionGraves Indeks”, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:Q23J-Z6RM> i „Viktoria Scherer Leh. Smrt - BillionGraves Index”, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:KX29-3FC>.

64 Paraná Central / „Memória. História de Elisabeth Mayer Leh mostra a força da mulher suábia. Agricultora e líder social faleceu em 2009, no distrito de Entre Rios”, <https://paranacentral.com.br/historia-de-elisabeth-mayer-leh-mostra-a-forca-da-mulher-suabia>.

65 Usp. K. PETTINGER, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh, des am längsten amtierenden Präsidenten der Agrária”, str. 13. ili K. PETTINGER, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh – Längster amtierender Präsident der Agrária –”, str. 27. i S. P. TEPPERT, „Biographie. Leh, Matthias”, <https://kulturstiftung.org/biographien/leh-matthias>.

66 Usp. „Grupo Leh's”, <https://grupolehs.com.br/> i „Grupo Leh e os trabalhos dentro da suinocultura, pecuária e agricultura”, <https://blogs.canalrural.com.br/falacarlaio/2018/10/15/grupo-leh-e-os-trabalhos-dentro-da-suinocultura-pecuaria-e-agricultura/>.

67 Usp. „Wienfried Matthias Leh, suinocultor e diretor da Weda do Brasil”, <https://www.suinoculturaindustrial.com.br/imprensa/wienfried-matthias-leh-suinocultor-e-diretor-da-weda-do-brasil/20100910-154023-t942> i Suinocultura Industrial.com.br / „Nutrição. ‚Mingau’ para Leitões. Por Redação Suinocultura Industrial”, <https://www.suinoculturaindustrial.com.br/imprensa/mingau-para-leitoes/20100312-131853-y380>.

Winfried Mathias Leh i logotip stočarsko svinjogojskog gospodarstva Leh u podunavskošvapskoj naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios, Gurapuava, Paraná, Brazil.

Izvor: Suinocultura Industrial.com.br / „Nutrição. ‚Mingau’ para Leitões. Por Redação Suinocultura Industrial“, „Grupo Lehs”.

*

U ovom kratkom prikazu navedeni su samo najvažniji podatci i naglasci te najvažniji i nezaobilazni izvori i literatura o životu i radu najznamenitijeg tomašanačkog Nijemca, i ujedno najznamenitijeg Podunavskog Nijemca u Brazilu.

I na koncu, postavlja se pitanje koliko su Hrvatska, Slavonija, Đakovština, a i Tomašanci izgubili „nestankom” njemačkog stanovništva, ne samo u demografskom nego ponajprije u gospodarskom pogledu.

Izvori i literatura

GEIGER, Vladimir, Hrvatski institut za povijest, Zagreb – zbirka izvornika i preslika: „Nijemci u Đakovu i Đakovštini”

– fotografija: Mathias Leh u Haus der Donauschwaben u Sindelfingenu kod Stuttgarta

– fotografija: Kulturni centar (*Zentro kultural – Kulturzentrum*) Podunavskih Švaba Mathias Leh u naseobini – koloniji Vitória – Entre Rios, Guarapuava, Paraná, Brazil

Arquivo Nacional, Rio de Janeiro (National Archives, Rio de Janeiro), – Brasil, Cartões de Imigração, 1900-1965:

Matthias Leh, URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G5YJ-9KDR?i=13&cc=1932363&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKX29-HW3>, „Brasil, Cartões de Imigração, 1900-1965”, database with images, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:KX29-HW3> : 4 March 2021), Matthias Leh, Immigration; citing 1951, Arquivo Nacional, Rio de Janeiro (National Archives, Rio de Janeiro) (Pristupljeno 12. 10. 2022.).

Viktoria Leh, URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G5YJ-969R?i=161&cc=1932363&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKX29-3FC>, „Brasil, Cartões de Imigração, 1900-1965”, database with images, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:KX29-3FC> : 4 March 2021), Viktoria Leh, Immigration; citing 1951, Arquivo Nacional, Rio de Janeiro (National Archives, Rio de Janeiro) (Pristupljeno 12. 10. 2022.).

Philipp Leh, URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-95YJ-9LG8?i=11&cc=1932363&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKX29-H7B>, „Brasil, Cartões de Imigração, 1900-1965”, database with images, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:KX29-H7B> : 4 March 2021), Philipp Leh, Immigration; citing 1951, Arquivo Nacional, Rio de Janeiro (National Archives, Rio de Janeiro) (Pristupljeno 12. 10. 2022.).

Thomas Leh, URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-95YJ-9L2H?i=9&cc=1932363&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKX29-H7R>, „Brasil, Cartões de Imigração, 1900-1965”, database with images, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:KX29-H7R> : 4 March 2021), Thomas Leh, Immigration; citing 1951, Arquivo Nacional, Rio de Janeiro (National Archives, Rio de Janeiro) (Pristupljeno 12. 10. 2022.).

ark:/61903/1:1:KX29-H7R : 4 March 2021), Thomas Leh, Immigration; citing 1951, Arquivo Nacional, Rio de Janeiro (National Archives, Rio de Janeiro) (Pristupljeno 12. 10. 2022.).

Apatriidi, URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3267>
(Pristupljeno 1. 11. 2022.).

Bački Gračac, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Bački_Gračac
(Pristupljeno 1. 11. 2022.).

„Der Gang zum Friedhof“, *Heimatbrief Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*,
Nr. 45, Sindelfingen – Maichingen, [Advent 1986.], str. 1.

Deutschlandsberg, URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Deutschlandsberg>,
(Pristupljeno 1. 11. 2022.).

[DINGES Jakob], „Mathias Leh ist tot“, *Mitteilungen für die Donauschwaben in der Bundesrepublik Deutschland*, Nr. 14/15 (Eggenstein – Leopoldshafen, 15. Juni/1. August 1994.), str. 1–2.

ĐURAN, Svjetlana, „Od Krista pozvani. Što je p. Galauner rekao Papi Franji u Sarajevu?“, URL: <https://hkm.hr/vjera/od-krista-pozvani/sto-je-p-galauner-rekao-papi-franji-u-sarajevu/>, (Pristupljeno 1. 11. 2022.).

Entre Rios, Brazil, Immigrants:

URL: <https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants/>

URL: <https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-2/>

URL: <https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-3/>

URL: <https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-4/>

URL: <https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-5/>

URL: <https://hrastovac.net/passenger-records/entre-rios-brazil-immigrants-6/>

(Pristupljeno 15. 9. 2022.).

Entre Rios (Guarapuava), URL: [https://de.m.wikipedia.org/wiki/Entre_Rios_\(Guarapuava\)](https://de.m.wikipedia.org/wiki/Entre_Rios_(Guarapuava)), (Pristupljeno 1. 11. 2022.).

EDER, Josef, „Tomaschanzer trauern um ihre Toten. Pfr. Josef Werni und andere Landsleute haben uns für immer verlassen“, *Der Donauschwabe* (Aalen, 14. Dezember 1986.), str. 6.

Ernesto Geisel, URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Ernesto_Geisel
(Pristupljeno 19. 3. 2023.).

ESSERT, Roberto, „Einzigartige Zeugnisse vergangener Zeit“, URL: <https://www.banater-schwaben.org/nachrichten/kultur/details/3070->

- einzigartige-zeugnisse-vergangener-zeit/?type=98 (Pristupljeno 12. 11. 2023.).
- ESTECHE, Cristina, „Missa em Entre Rios lembra os 25 anos da morte de Mathias Leh. Mathias Leh foi um dos maiores líderes cooperativistas do Brasil, reconhecido internacionalmente”, URL: <https://redesuldenoticias.com.br/noticias/missa-em-entre-rios-lembra-os-25-anos-da-morte-de-mathias-leh/> (Pristupljeno 1. 11. 2022.).
- ESTECHE, Cristina, „Um tributo aos 70 anos de história, trabalho, lutas e Vitórias”, URL: <https://redesuldenoticias.com.br/21-entre-rios/> (Pristupljeno 19. 3. 2023.).
- ESTECHE, Paulo, *Mathias Leh. Ein Blich in die Zukunft*, Lagoa, 2021.
- ESTECHE, Paulo, *Mathias Leh. Um olhar para futuro*, Lagoa, 2013.
- Foursquare City Guide / „Centro Cultural Mathias Leh”, URL: <https://pt.foursquare.com/v/centro-cultural-mathias-leh/4e562d67483bf804dd9f16c2?openPhotoId=52612387498e60a4e18f0de4> (Pristupljeno 19. 3. 2023.).
- FRÖSCH, Max, *Guarapuava – Brasilien*, Freilassing, [1958.]
- Fundação Cultural Suábio · Brasileira, URL: <https://www.suabios.com.br/fundacao>, (Pristupljeno 20. 4. 2023.).
- GAPPMAIER Josef, *Die Siedlung der Donauschwaben in Paraná – Brasilien 1951 – 1981*, Guarapuava-Paraná [1981.]
- „Gedenkseite für Josef Eder”, URL: <https://www.gemeinsam-gedenken.de/gedenken/detail/josef-eder/> (Pristupljeno 20. 4. 2023.).
- GEHL, Hans, „Kommentierte donauschwäbische Texte”, *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beihefte, Heft 103, Stuttgart, 1999.
- GEIGER, Vladimir, „Nijemci Đakova i Đakovštine nakon Drugog svjetskog rata”, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 4, Đakovo, 1997., str. 107–140.
- GEIGER, Vladimir, „Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941. – 1945.)”, *Časopis za suvremenu povijest*, god 28, br. 3, Zagreb, 1996., str. 399–424.
- GEIGER, Vladimir, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, 2001.
- „Grupo Leh e os trabalhos dentro da suinocultura, pecuária e agricultura”, URL: <https://blogs.canalrural.com.br/falacarlaio/2018/10/15/grupo-leh-e-os-trabalhos-dentro-da-suinocultura-pecuaria-e-agricultura/>

(Pristupljeno 1. 11. 2022.).

„Grupo Leh’s”, URL: <https://grupolehs.com.br/> (Pristupljeno 1. 4. 2023.).

[HARTMANN Oswald], „Exclusivinterview des ‘Donautal-Magazins’ mit Herrn Mathias Leh, dem Präsident der Cooperativa Agraria Mista Entre Rios Ltda”, *Das Donautal-Magazin* (Sersheim, 1. Mai 1994.), str. 18–22.

[HARTMANN Oswald], „Mathias Leh ist tot”, *Sonntagsblatt. Sonderausgabe – für das deutsche Volk in Ungarn*, (Budapest, Herbst 1994.), str. 10–11.

HOCHGATTERER, Anton, *Entre Rios. Donauschwäbische Siedlung in Südbrasilien*, Salzburg, 1986.

Hrvatski biografski leksikon, 8 Kr – Li, gl. ur. Trpimir Macan, Zagreb, 2013.

ILG, Karl, „Das Deutschtum in Brasilien,” u: *Broschüre zur Ausstellung. „Entre Rios – Donauschwäbische Siedlung in Brasilien”*, Red. Stefan Teppert, Sindelfingen, 1989., str. 11–22.

Informe Paraná cooperativo / „AGRÁRIA: Livro conta a história do ex-presidente da cooperativa, Mathias Leh”, URL: <https://www.paranacooperativo.coop.br/ppc/index.php/sistema-ocepar/comunicacao/2011-12-07-11-0629/ultimas-noticias/99381-agraria-livro-conta-a-historia-do-ex-presidente-da-cooperativa-mathias-leh> (Pristupljeno 10. 5. 2023.).

JARM, Antun, *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine*, Đakovo, 2003.

JARM, Antun, *Pribrojeni zboru mučenika, Svećenici Đakovačke Srijemske biskupije svjedoci i žrtve u vrijeme i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata*, Đakovo, 2007.

JUNKERS, Günter, „Schweizer Flüchtlingshilfe für vertriebene Donauschwaben in Brasilien”, URL: <https://www.compgen.de/2023/01/schweizer-fluechtlingshilfe-fuer-vertriebene-donauschwaben-in-brasilien/> (Pristupljeno 10. 5. 2023.).

LEH, Mathias, „Siedlerschicksal in Entre Rios. Die donauschwäbische Bauer ist sich selbst treu geblieben”, u: *Donauschwaben Kalender 1992*, Aalen, 1991., str. 85–87.

LEH, Mathias, „Vom Leiden zum Helfen – Aufbauarbeit in Entre Rios”, u: *Broschüre zur Ausstellung. „Entre Rios – Donauschwäbische Siedlung in Brasilien”*, Red. S. Teppert, Sindelfingen, 1989, str. 25–31.

Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 – 1948*, Bearbeitet von Josef Beer, Georg Wildmann, Valentin Oberkersch, Ingomar Senz, Hans Sonnleitner, Hermann Rakusch, München – Sindelfingen, 1991.

LICHTENBERGER, Jakob, „Entre Rios in Brasilien Vorwiegend eine Leistung der Siedler aus Syrmien und Slawonien”, u: *Broschüre zur Ausstellung. „Entre Rios – Donauschwäbische Siedlung in Brasilien”*, Red. Stefan Teppert, Sindelfingen, 1989., str. 34–38.

„Liste der Spender und Vorauszahler”, [prilog u knjizi]: Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart, 1974.

LJUBIČIĆ, Mile, „Dijamantni jubilej p. Petra Galaunera: „Život posvećen Bogu i bratu čovjeku””, URL: <https://www.radio-djakovo.hr/2017/08/dijamantni-jubilej-patera-petra-galaunera-zivot-posvecen-bogu-i-bratu-čovjeku/> (Pristupljeno 1. 11. 2023.).

MARKOVIĆ, Mirko, „Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine”, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. 47, Zagreb, 1977., str. 5–126.

„Matthias LEH. Smrt · BillionGraves Indeks”, URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:Q23J-Z6RM> (Pristupljeno 10. 5. 2023.).

(ML) [Mathias Leh], „Grusswort aus Brasilien”, u: Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart, 1974., str. 8.

NEĆAK, Dušan, „O problemu, razseljenih oseb’ (D. Ps.) in jugoslovan-skih, Volksdeutscherjev’ v Austriji ter o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945 – 1947)”, *Zgodovinski časopis*, letnik 50, št. 4 (105), Ljubljana, 1996., str. 561–571.

OBERKERSCH, Valentin, *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Südosteuropa*, Stuttgart, 1989.

- Paraná Central / „Memória. História de Elisabeth Mayer Leh mostra a força da mulher suábica. Agricultora e líder social faleceu em 2009, no distrito de Entre Rios”, URL: <https://paranacentral.com.br/historia-de-elisabeth-mayer-leh-mostra-a-forca-da-mulher-suabia> (Pristupljeno 1. 11. 2023.).
- PERTSCHI, Johann, *Ortssippenbuch Filipowa in der Batschka (Philippowa, Szentfülöp, Filipovo, ab 1946 Backi Gracac) 1763 – 1945, * Geburten, oo Heiraten, + Sterbefälle, Kriegs- und Lageropfer, spätere Sterbefälle bis 2004.*, 2. verbesserte Auflage, Wernau, [2005.] URL: <https://filipowa.at/ortssippenbuch> (Pristupljeno 1. 2. 2023.).
- Petar Galauner*, URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Petar_Galauner (Pristupljeno 1. 11. 2022.).
- PETTINGER, Klaus, „Kolonisationsplan zur neuen Heimat der Donauschwaben in Brasilien”, *Donaudeutsche Nachrichten*, Jg. 62, Folge 3 (Speyer, Juni 2017.), str. 14–16.
- PETTINGER, Klaus, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh – Längster amtierender Präsident der Agrária –”, *Donaudeutsche Nachrichten*, Folge 4 (Speyer, September. 2017.), str. 26–27.
- PETTINGER, Klaus, „Zum 80. Geburtsjahr von Mathias Leh, des am längsten amtierenden Präsidenten der Agrária”, *Zeitschrift Entre Rios*, Nr. 125 (Entre Rios, April 2017.), str. 10–13
- PETTINGER, Klaus, „Carnaval e geada na rota dos sete transportes de Suábios ao Brasil”, URL: <https://www.correiodocidadao.com.br/noticia/carnaval-e-geada-na-rota-dos-sete-transportes-de-suabios-ao-brasil/> (Pristupljeno 17. 4. 2023.).
- RADSPIELER, Tony, *The Ethnic German Refugee to Austria 1954 to 1954*, The Hague, 1955.
- RICHEMBERGH, Goran Beus, *Istaknuti Nijemci i njihovi potomci u hrvatskim krajevima. Biografski leksikon*, Zagreb, 2022.
- RICHEMBERGH, Goran Beus, *Nijemci, Austrijanci i Hrvati. Prilozi za povijest zajedničkih biografija*, Osijek, 2003.
- Rittershoffen*, URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Rittershoffen> (Pristupljeno 1. 11. 2022.).

- ROBIONEK, Bernd, *Ethnische Ökonomie im politischen Spannungsfeld. Das deutsche Genossenschaftswesen in der Vojvodina (1922-41)*, Hamburg, 2019.
- SATTLER, H.[einrich], „Fünf Lustren dauernde Erfolgsstory. Mathias Leh ist seit fünfundzwanzig Jahren Leiter der Agrária”, *Der Donauschwabe* (Aalen, 21. Juni 1991.), str. 7.
- SENZ, Josef Volkmar, *Geschichte der Donauschwaben. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wien – München, 1993.
- SPIESS, Rosina, SPIESS, Cristiana, SPIESS, Walter, *Ortsippenbuch Entre Rios im Staat Paraná im Süden Brasiliens*, [Entre Rios, Guarapuava – Rastatt, 1998.]
- „Sterbefälle”, *Heimatbrief für Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi*, Nr. 58, Sindelfingen – Maichingen, 25. Oktober 1994., str. 4.
- Suinocultura Industrial.com.br/ „Nutrição. ‚Mingau’ para Leitões. Por Redação Suinocultura Industrial”, URL: <https://www.suinoculturaindustrial.com.br/imprensa/mingau-para-leitoes/20100312-131853-y380> (Pristupljeno 11. 5. 2023.).
- Swissaid*, URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Swissaid> (Pristupljeno 4. 2. 2023.).
- TEIXEIRA, Juliana Carolina, „Memórias Suábicas: o processo de colonização em Entre Rios – PR”, *Revista Percurso*, vol. 2, No. 1, Maringá, 2010., str. 3–24.
- TEPPERT, Stefan P., „Biographie. Leh, Matthias”, URL: <https://kulturstiftung.org/biographien/leh-matthias> (Pristupljeno 1. 11. 2022.).
- TEPPERT, Stefan, „Donauschwabendörfer von Entre Rios in Brasilien”, u: Christian Ludwig Brücker, *Donauschwaben in Nordamerika, in Südamerika und in Australien*, München – Sindelfingen, 1990., str. 189–196.
- TEPPERT, Stefan, „Donauschwabendörfer von Entre Rios in Brasilien”, u: *Geschichte, Gegenwart und Kultur der Donauschwaben*, Heft 1, Sindelfingen, 1991., str. 71–82.
- TEPPERT, Stefan, „Die donauschwäbische Siedlung Entre Rios in Brasilien”, URL: <https://www.yumpu.com/de/document/read/21194647/stefan-teppertpdf-donauschwabische-kulturstiftung-> (Pristupljeno 20. 9. 2022.).

- TEPPERT, Stefan, „Entre Rios (Guarapuava)”, URL: https://www.dvhh.org/dta/brazil/entre_rios/index.htm (Pristupljeno 15. 9. 2022.).
- TEPPERT, Stefan, „The Danube Swabian Settlement of Entre Rios in Brazil”, URL: https://www.dvhh.org/dta/brazil/entre_rios/DS_Settlement_Entre_Rios~Teppert.htm (Pristupljeno 15. 9. 2022.).
- Tomašanci*, URL: <https://hr.m.wikipedia.org/wiki/Toma%C5%A1anci> (Pristupljeno 10. 5. 2023.).
- U svjetlu Križa očekuju dan uskrsnuća. Nekrolozi sestara sv. Križa (1980. – 2004.)*, priir. S. Marija Stela Filipović, Đakovo, 2006.
- „Viktoria Scherer Leh. Smrt · BillionGraves Index”, URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:KX29-3FC> (Pristupljeno 10. 5. 2023.).
- „Von unseren Mitgliedsverbänden. Brasilien Entre Rios”, *Donauschwaben Weltweit*. Das Info-Blatt des Weltdachverbandes der Donauschwaben, Ausgabe 4, 2020, str. [6–7], URL: <https://donauschwaben-weltweit.org/wp-content/uploads/2020/11/wdv-ds-2020-04.pdf> (Pristupljeno 1. 11. 2022.).
- „Wienfried Matthias Leh, suinocultor e diretor da Weda do Brasil”, URL: <https://www.suinoculturaindustrial.com.br/imprensa/wienfried-matthias-leh-suinocultor-e-diretor-da-weda-do-brasil/20100910-154023-t942> (Pristupljeno 18. 5. 2023.).
- Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944 – 1948*, Bearbeitet von Josef Beer, Georg Wildmann, Valentin Oberkersch, Ingomar Senz, Hans Sonnleitner, Hermann Rakusch, München, 1991.
- WERNI, Josef, REIBER Konrad, EDER Josef, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart, 1974.
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu FNRJ, *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, god. IV, br. 105 (Beograd, 4. prosinca 1948.), str. 1.

SUMMARY

Vladimir Geiger

MATHIAS LEH FROM TOMAŠANCI (1937 – 1994) THE MOST FAMOUS BRAZILIAN DANUBE GERMAN

Among the Germans from Tomasanci, several of them have become meritorious and famous both in their homeland and elsewhere in the world with their work and deeds. In the multimillion-strong community of Danube Germans displaced across Europe, primarily in Germany and Austria and elsewhere in the world, primarily in Canada, the United States of America, Argentina, Paraguay, Brazil and Australia, the most famous German from Tomasana is Mathias Leh (Tomašanci, Gorjani, Đakovo, 1937. – Vitória – Entre Rios, Guarapuava, Paraná, Brazil, 1994.). In Tomašanci and the homeland, Mathias Leh is unknown, or only a few connoisseurs of the history of the Germans of Đakovo have heard of him. And there is probably no Danubian German who, if he knows anything about the recent history of his ethnic community, has not heard of Mathias Leh, who, through his activities in the Danubian Swabian community in Brazil, became the most prominent Brazilian Danubian German, and also one of the most prominent in the world's Danubian Swabian community.

Mathias Leh was the president of “Agraria” from 1966 to 1994, making him the longest-serving and most successful manager among the series of managers of “Agraria” in the Danubian Swabian settlements - colonies in Entre Rios. He was not only one of the most prominent Danubian Swabians in the world but also a distinguished member and vice-president (Vizepräsident) of the World Umbrella Association of Danube Swabians (Weltdachverband der Donauschwaben e.V.). This organization is based in Haus der Donauschwaben in Sindelfingen near Stuttgart and brings together a multi-million Danube Swabian community from around the world. Mathias Leh's work and successful activities were not only appreciated by the Danubian Swabian settlers in the colonies of Entre Rios, but he also earned respect from the global community of the Danube Swabians. He received numerous awards and decorations from the Republic of Brazil, the Republic of Austria, and FR Germany, recognizing his contribution.

It's worth noting that Mathias Leh is the only Brazilian Danube German to have a book published about his life in Brazil. The book, published in Portuguese in 2013 and in German in 2021, highlights the significance of Mathias Leh in the lives of Danube Swabians in their new homeland, as well as their contributions to the Brazilian economy and culture. In addition, the Cultural Center of the Danube Swabians in the Danube Swabian settlement - Vitória colony - Entre Rios, was built and opened to the public in 2011 and is named after Mathias Leh (Zentro kultural - Kulturzentrum Mathias Leh). It's worth noting that all reputable journalistic and historiographical accounts of the history of Danube Germans, especially those settled in Brazil, inevitably mention the activities and merits of Mathias Leh from Tomašanci.